

C
1434

210

A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG MONOGRAFIÁJA

A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG ELŐJÁRÓSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

WEISZ GÁBOR
FŐTITKÁR

1929

KIADJA A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG ELŐJÁRÓSÁGA

1434

869

A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG MONOGRAFIÁJA

A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

WEISZ GÁBOR
FŐTITKÁR

A régi hitközségi székház és főrabbi lakása.

1929

KIADJA A PÉCSI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA

20304

Az ember az Istenség szerszáma. Másképp áll a szerszám a hozzá nem értő kezében és másképp forgatja azt a mester. Tehát minden azon fordul meg, hogy érték-e hozzá, tudom-e a kezelése módját.

Ha az emberszerszám jól kezeli magamagát és munkájában az Isten eszköztévé válik, akkor kozmikus szépség, boldogító jóság világa tárul föl előtte. Az ilyen életlátáshoz az út az imádságon át vezet. Az ima az emberi lélekben gyökerezik. Egyetemes jelenség. Érzelmi alapja az áhitat. Az ájtat kultikus megnyilatkozást keres. A vallásos emóció szilárd formát kíván ünnepi kifejeződésének. Ez az éltető oxigénje. Nélküle sorvadásnak indul. El is pusztul.

Kultusz nélkül tehát nincsen vallás. Nem a kultikus manifesztáció hívja életre a vallást. Megfordítottan áll a dolog. A hit teremti meg magának a kultuszt.

A zsidó kultusz középpontjában a minden misztikumtól mentes hit és erkölcsibeli tanítás áll. Isten tanának a fölolvása és tolmácsolása. A Rabbi vezet és tanítja a gyülekezetet. De magának az egész népnek is részt kell vennie a kultuszban. Ajka hitvallomásával és szíve tiszta áhitatával. A zsidóságnak ez a minden bűvészkedéstől mentes szellemi istentisztelete hatással lett a civilizált világ minden vallására. Manapság az Istenimádásnak ez a szellemerkölcsi formája persze egészen természetesnek tetszik. Senki sem gondol rá, hogy bizony valamikor ez egészen másképp volt. A Rabbiság egyik világtörténeti jelentősége, ennek a megalkotása és elterjesztése.

A zsidó zsinagóga, szó szerinti a gyülekezés, a zsidó hitközség: a kehila, a történetben - természetben céltudatos tervszerűséggel megnyilatkozó Szuverén Örök Egy Istenség gondolatának hirdetésére elhivatott, zsidó eszmei és szellemi életközösségen alapuló, hagyományos és kollektív alakulat.

A mi gyülekezetünknek, a pécsi kehilának, történetét kapja itt az olvasó. Hitközségünk hűségese krónikásának tollából.

Ez a lap e mű szerzőjének tudtán kívül került ide a könyv élére.

Mert előljáráóságunk nem engedhette meg e munka megjelenését anélkül, hogy azt ne ékesítse magának a szerzőnek arcképe is.

Monográfiánk megjelenése egybeesik az ő pécsi működése négy évtizedes furdulójával. Jubikumra készültünk. Szerénysége

kitért az ünneplés elől. Történetünkben is mindenkiről van elismerő szava. Csak a saját munkásságáról hallgat.

Beszélünk hát helyette most mi. Negyven esztendő elegendő távlat emberek, eszmék, gondolatok megértékelésére. És ha azt kérdeznék tőlünk, milyen legyen a zsidó egyházi élet funkcionáriusa, azt válaszolnánk: legyen ilyen kötelességtudó, legyen ilyen hűséges, legyen ilyen megbízható, mint Ő. Ha művészi palettát adnának kezünkbe, hogy fessük meg a zsidó hitfelekezeti élet munkásának kívánatos portréját, akkor visszaadnánk az ecsetet. Kár az időért. Minek a fáradság? Egyszerűen rámutatnánk — WEISZ GÁBOR-ra. Legyen ilyen elikás, legyen ilyen jellemes, legyen ilyen puritán. Egyenes. Őszinte. Készséges. Békeszerető. Higgadt. Ne szaporítsuk a szót: — legyen ilyen weiszgábori!

Ez a könyv a pécsi zsidó hitközség történetét nyújtja.

Carlyle tétele azt tanítja, hogy a história egy-egy korszaka az illető kor prominens egyéniségeinek bélyegét hordozza magán.

Fölütjük e monográfiát. Mint a Karsztjárót a Quarnero ózona, úgy csap meg az utolsó negyven esztendő történetében örökifju krónikásunk működésének hatása.

Megállunk.

Lelessük a könyvet.

Lelkünk gondolatok lenge sajkájára száll...

Igaza van Carlylenek...

Weisz Gábor bebizonyította!

A PÉCSI IZRAELITA HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA.

WEISZ GÁBOR
FŐTITKÁR.

4
kellit az ünneplés elől. Történelmükben is mindenkirol-eun el-
csúszd szava. Csak a saját mártírságáról hallgat.

Beszélünk hall helyette most mi. Neppeti szótandó elgeztés
tündel emberek, ez-mek gondolatok megfrickelgetre. És ha az ál-
désnek állnak, milyen legyen a zsidó szavai elől funkcionárius,

ad w
legye
fünki
zatos
a jö
Egy
Egy
a sz

ar t
Jen
ar

1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

WEISS GYBOR
LÖMÉZ

I. Pécs és Baranyamegye multjából.

A pécsi izr. hitközség monografiájának bevezetéseképen néhány rövid vonásban a megye és a város őstörténetéről is meg akarunk emlékezni, hogy az a szerényen meghuzódó zsidó lakosság históriájának mintegy háttérét adja s egyben megértesse a körülményeket, melyek miatt ez a felekezet oly nehezen tudott itt gyökeret verni.

A hazánk területén gyors egymásutánban váltakozó korok felforgatják az átmenetileg létesült telepedéseket, ezek romjain új meg új néprajok próbálnak gyökeret verni, mig nem a magyar nemzet foglalja el a földet s tartja meg azt, balsors csapásai között is örök tulajdonul.

Az ismert első nép Pannoniában az ős illir és thrák nemzetség, mely időszámításunk szerint Krisztus előtt kb. 500 évvel kelt át a Rajnán s a Dunamelléki tartományokban telepedett meg.

A római foglalás korában Baranya megye a „Valeriának” nevezett tartomány egyik részét alkotta s ennek legjelentékenyebb városa Sopianae volt. Régi hagyományok szerint a megye területén a brencok törzse lakott. Élénk részt vett a harmadik pannon háborúban és sokat szenvedett Tiberius pusztításai alatt, a minek következtében ez a vidék nagyon elnéptelenedett. Marcellus, Pannonia helytartója 158-ban Sopianae-t választotta lakóhelyéül, itt állított oltárt Victus-nak és Honos-nak.

A rómaiakkal együttesen zsidó kereskedők és hadifoglyok is kerültek ide. (Lásd Josefus Flavius erre vonatkozó közlését, valamint dr. Venetianer Lajos „Magyar zsidók történetét”.)

Anonymus azt állítja, hogy Baranyát, Bojta és Ete hódították meg 898-ban. Az Árpádok idején kétségtelenül voltak a beözönlő magyarok között kazár zsidók is, akik az országban szanaszét telepedtek le, hisz ezek közvetítették Chaszdaei Ibn Saprut Cordovában élő zsidó államférfiú levelét Bulán kazár királyhoz Oroszországba s onnét a Krimbe.

Feltétlen hitelességgel van tehát bebizonyítva, hogy 953-ban Magyarországon már zsidók laktak. Ezek vagy a honfoglalókkal együtt jöttek, vagy pedig már a honfoglalás előtt laktak Pannoniában. (Kohn Sámuel: Héber kútforrások.)

A régi magyar törvények eleinte nem tettek különbséget az őslakók között, zsidó ellenes határozatokat csupán a szabolcsi zsinaton 1092-ben, majd IV. Béla idején 1251-ben hoztak.

Helyzetük csak külföldi befolyásra rosszabbodott. Nagy Lajos alatt 1360 körül a magyar zsidók helyzete sokkalta kedvezőbb volt, mint bárhol Európa-szerte. A zsidó bírók hatáskörét az 1405. évi országgyűlés szabályozta; volt budai, pozsonyi, soproni törvénykönyv is, melyek szembe helyezkedtek a IV. Bélától nyert szabadalmakkal.

A török hódoltság idején az ittlakó zsidóknak is kijutott a szenvedésekből. A mohácsi szandzsákban a kincstári hivatalnokok nyomorgatták őket. Fej-adót kellett fizetniük, mely adóteher 50-től 215 akcsa közt váltakozott és ez alól csak özvegyek és részben új telepések kaptak felmentést. Később az udvari fődefterdári hivatal egy összegben állapította azt meg s ennek terheit azután arányosan osztották fel maguk között a hitközségek. Ha nem fizettek, túsokat szedtek tőlük, kiket addig fogva tartottak, míg az összeget be nem szolgáltatták.

A török hódoltság 1526-tól 1690-ig tartott, de semmi nyoma annak, hogy a zsidók a megye mely területén laktak. Alkalmassint a bizonytalanság miatt igen kis számban lehetnek és miként a magyarság, az északi és nyugati országrészekbe húzódtak. Feljegyzések szerint egy 1686-ban elfogott zsidó azt állítja, hogy egy aranyat fizetett külön védelmi díj fejében. (Zsidó Lexikon, lásd zsidó adók.)

A török hódoltság járma alól való felszabadulás után az uralkodó a meghódított tartományok szervezéséhez fogott, ez abból állott, hogy megbízottai a népet a császár iránti hűségre eskették fel s kötelezték, hogy ugyanazt az adót fizesse mint a török császárnak. A lakosság a községekben nagyon meggyérült, Pécsen 180, Siklóson 115, Dárdán 75, Pellérdén 44, Pécsváradon 19 család találtatott elő. (Lásd Várady F. monogr.)

A vallási viszonyok gondozására 1687. augusztus 8-án Radonai Mátyás zalavári apát neveztetett ki megyéspüspökké. Alkalmasabb férfiút nem is találhattak volna. R. lángoló hazaszeretettel saját hadával küzdött annak idején a törökök ellen, részt vett azok kiűzetésében, hadi érdemeiről a vezérek elismerő nyilatkozatokat állítottak ki. Még a Corpus Juris is megörökítette nevét és érdemeinek elősorolása után így zárja le közlését: „O, Deus Adonai, Da plures Radonai!”

E zivataros időkben ilyen katonás papra volt szükség, aki egyben tudott az ittlakók nyelvén s magyarul, németül és rácul egyaránt jól beszélt s nem zárkózott el senki elől sem.

A török hódoltság ideje alatt Pécs városában és környékén nagyon elterjedt a református és unitárius hit, ennek kiszorításához nagy eréllyel fogtak hozzá az osztrák császár

megbizottai és 1686-tól 1688-ig sok ezer lelket térítettek meg, a hitükhöz ragaszkodókat pedig kitiltották a városból.

A cs. és kir. udvari kamara 1688-ban Prumberg Miglius Tullius lovagot biztosul küldte ki, aki Radonai magatartását nem tartotta megfelelőnek és ellene addig fondorkodott, míg az őt felségsértéssel vádoló feljelentésével keresztül nem vitte, hogy R.-t Bécsbe vitték, hol közel egy évig volt őrizetben. Radonai a sok üldöztetés ellenére teljesen rehabilitálva került vissza Pécsre s a sokat zaklatott nép megemlékezvén jóltevőjéről, aki a pestis idején sem hagyta el az inségeseket és veszendőket s aki az eretnekektől tisztította meg a várost, a visszatérő püspököt valami jámbor cselekedettel akarta megörvendtetni.

Ekkép született meg a gondolat arra a fogadalomra, mely szerint a városban nem tűrnek meg más vallásfelekezetűt, csupán csak róm. katolikust. E fogadalmat Radonai megerősítette s a nép ezt husvét hétfőjén, ünnepélyes mise alatt, a belvárosi templomban évenként megismételte. A fogadalomban, melyet I. Lipót 1693. augusztus 13-án szentesített, a zsidók is megvannak nevezve, ámbar egyébként semmi igazolását sem találjuk annak, hogy az időben Pécsen zsidók laktak volna.

1725-ben a helytartó tanács elrendelte a zsidók összeírását és 1729-ben meghagyta, hogy a zsidókat a városok befogadják. 1735-ben felvilágosítást kért felőlük, mindezen esetekben a vármegye jelentette, hogy Baranyában nincs zsidó. Az uradalmak is felszólítottak, hogy (vagos et oberrantes) kóbor zsidókat be ne fogadjanak. 1744-ben pedig a helytartótanáctól az az utasítás jött, hogy csak rendkívüli szükségben lehet őket megadóztatni.

Az 1770-i megyei összeírás három zsidót említ, mikor a felsőbbség erről tudomást szerzett, elrendelte, hogy javaikra nézve eskü alatt kihallgassák őket. Tényleg a bakócai Melcer és a felsőmindszenti Petrovszki uradalmakban tartózkodtak néhányan ideiglenesen és hamuzsírt készítettek. Szentlőrincen is akadt egy zsidó. 1771-ben Úszögre került közülük egy. Az úszögi uraság effelől megkérdeztevént jelenti, hogy Ösztreicher Mózes nevű zsidó lakik ott, akire szükség van, mert ennek segítségével adja el buzáját és gyapját.

1781-ben József rendeletet adott e címen : „Gentes judaice regulatio”, mely sok pontból állott, de Baranyában kevés értelme volt annak, mert a vármegye 1782-ben is kijelentette, hogy 2—3 zsidónál több nincs egész területén. Ugyanezen évben olvasunk először a türelmi pénzről taxa tolerantiae, mert adót nem fizettettek velük, csak egy bizonyos takszát, hogy megtúrték őket. 1801-ben intimátum érkezett, mely megtiltotta nekik, hogy bizonyos héber és káld könyveken kívül más könyveket is tarthassanak s erre vonatkozó vizs-

gálatot is rendeltek el, különösen a mohácsi kerületben. 1808-ban és 1817-ben a helytartótanács újabb összeírást rendelt el (lásd Váradi Baranya multja és jelene 564. lap.)

II. Az első pécsi zsidó telepések.

Az első pécsi zsidó jövevények a 18. század vége felé az említett fogadalom ellenére is próbálkoznak kopogtatni a lezárt kapukon és bebocsájtatásért könyörögnek.

A magisztrátus még mindig ragaszkodik a Széchenyi György esztergomi érsek által is jóváhagyott 1693-ki statutumhoz, mely az ariánusokra, luteránusokra, kálvinistákra, kizmatikusokra egyaránt vonatkozik és leginkább, az egyébként is elnyomott zsidókra aplikálja annak hatályát s mereven utasítja el a jelentkezőket. Az első jelentkező Jakab Mózes, Szentgyörgyről, a végett, hogy fiát itt iskoláztathassa, majd Bachrach Lázár Hidasdról, aki dohány és gabona kereskedéssel óhajtotta a város pénzforgalmát emelni. Erőlködésük sikertelen maradt.

Különös véletlennek köszönhető Fuksz Salamon szabómester, aki Úszögön huzódott meg s onnan járt be naponta Pécsre munkát keresni, hogy Belgrád gróf közbenjárására, itt megtelepedhetett. E férfiú mint József császártól kinevezett királyi főnök került Pécsre s látta el a város ügyvezetését. Háztartásához több paplantakaróra volt szüksége s ezek szállításával a Fuksz házaspárt bizta meg. S mert azokat határidőre nem szállították, maga elé rendelte őket. Nagy ijedelmek közt adták elő, hogy lehetetlen volt a munkát elvégezniök, mert Úszögre naponta gyalogszerrel ki és bejárni sok időbe telik. A főnök elképedve hallgatta védekezésüket s nyomban átírt a tanácshoz: „Ha József császár a zsidókat országában megtűri, a pécsi magisztrátus se tehet kivételt.” A közbelépésnek meg volt a hatása s Fuksz Salamon és neje másnap már Pécsen lakhattak. (Gutmann Joachim feljegyzése.)

A tanács később belátta, hogy a pécsi vásárokat látogató, az itt meg-meg forduló zsidók részére rituális konyháról kellene gondoskodni, ahol megfelelő ételt és italt kaphatnának, s mert ezen monopoliumszerű jog bérletéért bizonyos összeg folyna be, egy ilyen konyha bérletére árlejtést tűzött ki, mely 1788 évi augusztus 21-én tartatott meg. A kikiáltási ár 60 pengő volt. Felner Jakab ígért 65 pengőt, Silberfreund József 70-ct, Weismayer Márk 75 pengőt. A jogot Weismayer Márk nyerte el s a város erre nézve vele szerződést kötött.

Az 1790-ik évi március 12-iki tanácsülésen Ranics András népszószóló hivatkozva az országgyűlésnek ez évi február 25.-i ülésén kihirdetett legfelső leiratára, mely szerint az ország

igazgatása az 1790. évi május elsejével visszahelyezendő az 1780. évi állapotba, ebben a városban pedig zsidóknak a városi jogok és kiváltságok ellenére, az itt működő királyi biztos adott jogot, határozza el a tanács is, hogy a régi állapot állíttassék vissza s az ittlakó zsidók a városból kiutasíttassanak. (Cserkuti Ad. monografiája.)

Ennek folytán Weismayer Márk és Fuksz Salamon beidéztettek s a tanács közölte velük, hogy f. évi május 1.-én túl háznépükkel a városban nem türetnék.

Erre mindketten a helytartó tanácshoz folyamodtak, mely 1792. június 8.-iki rendeletében meghagyja a Magistrátusnak, hogy nevezettek üzletük birtokolásában háborítatlanul hagyja meg, annál is inkább, mert az országgyűlés 1790. június 6.-án Budán és utóbb Pozsonyban a zsidó kérdést tárgyalta s a 38. cikkelyben úgy határozott, hogy nevezettek valamennyi szab. kir. városban abban az állapotban hagyandók meg, melyben 1790. január 1.-én voltak. Így azután Fuksz Salamon, Weismayer Márk s az utóbb letelepült Engel Péter, Löwy Izrael, Klein Fülöp, Ullmann Károly türelmi jogot nyertek.

Weismayer Márk leányát: Ullmann Károly teveli lakós vette feleségül, ki a Budapesten lakó rokonai befolyásának köszönhető, hogy mint állami dohánybeváltó Pécssett letelepedhetett.

Fuksz Salamon 1816-ban halt meg. Ezidőben Pécssett csak négy zsidó lakott, temetőjük nem volt s ezért halottait Baksára szállították. Fuksz S. özvegyét: Engel Péter, bonyhádi származású vállalkozó vette nőül, majd annak csakhamar bekövetkezett halála után Majna Frankfurthból hozott feleséget, az akkori viszonyokhoz képest rendkívül művelt Züszkind Mária. E házasságból két fiú származott: Adolf, (a mai Engel Adolf és Fiai cég alapítója) és Simon, (cserkuti Engel Miksa pesti lakós édesapja). Ezidőben Pécssett zsidó, házat nem vehetett. Engel Péter azonban módját ejtette annak, hogy a Zrinyi uccában lévő Bodonyi Simon és neje: Kincsei Anna házat és telkét megvásárolja. Ez a ház 15 évig volt tulajdonában, bár ha a város nem engedte meg, hogy az nevére kebeleztesse. A háznak egyik részét nyilvános zsinagóga céljára engedte át s ez volt a zsidók első imaterme.

A zsidó ügy rendezetlensége sok munkát adott a hatóságoknak. Arra bírta az 1802. évi országgyűlést, hogy az elhangzott panaszok orvoslására több szigorító rendeletet bocsásson ki. A fizetési nehézségekkel küzdő kereskedőkre kemény esküt és önátkot rendeltek s ha zsidó adós vagyonának zár alá vételére került a sor, a város tanácsa a következő szövegű esküre szorította: „Esküszöm az élő, szent Istenre, ki az eget, földet, tengert s mindazt, ami ezeken és ezekben van, teremtette, hogy én összes pénzemet, activ követeléseimet és bár-

miféle holmimat, miket a birói úton foganatosított összeírás és leltározás előtt netán eltitkoltam, elrejtettem, bemondani elmulasztottam, vagy elszállítottam, a valóságos értéknek, mennyiségnek és minőségnek megfelelően pontosan, híven megnevezem, megjelölöm, föltárom. Ha pedig most hamis esküt teszek, akkor nyeljen el a föld, mikép Dátánt és Ábirámot elnyelte. Benuljanak meg a tagjaim, szálljon reám a bélpoklosság, ahogyan Geházit ellepte, midőn a siriai Náámán, a bélpoklosságtól Eliseus által megszabadult, essem kór-ságba, vérömlésbe, üssön meg hirtelen a guta, pusztuljon el a testem, lelkem s mindenem. Átkozott legyek örökre, szakad-jon rám és gyermekeimre minden átok, mely a Tauchohóban foglaltatik, akkor Ő ki a világot létrehozta, nekem segítséget ne nyújtson, szükségemben menekülést ne adjon, az idők végeztéig, Ábrahám kebelébe ne jussak, irtson ki engem a törvény, mely a Sinai hegyen Mózesnek adatott, semmisítsen meg Ádonáj és az Ő szent Felségének Mindenhatósága. Ámen.”

A türelmi engedély elnyerése körüli tragikus küzdelem Löwy Izrael esetében valósággal regénybe illő epizóddá lett. A napoleoni háborúk idején, 1809.-ben Pécs városa is kénytelen volt rendkívüli ujoncokat adni a haza védelmére. Ez alkalommal Löwy Izrael, házaló azt az ajánlatot tette a Magisztrátusnak, hogy belép a pécsi csapatba, végig küzdi a hadjáratot oly feltétel alatt, ha visszajön, jutalomkép a város türelmi engedélyt és házalási jogot ad neki.

A tanács az ajánlatot elfogadta, Löwy eleget is tett vállalt kötelezettségének, háborús szolgálatából visszatért, feleségével és két gyermekével Pécssett üzletét folytatta, de csakhamar a harcban szerzett betegségében elhalt. Az özvegy, férjének érdemeire való hivatkozással özvegyi jogcimen kérte a városban való megmaradhatását, amit meg is kapott, de mert egymaga az üzletet nem volt képes folytatni, Klein Fülöp rácvárosi lakossal kelt egybe, hivatkozván arra, hogy a második férje e házasságkötéssel szintén türelmi jogot nyert. De ebben a számításában csalódott, a Magisztrátus 1812-ben karhatalommal távolította el a családot.

Engel Péter halála után 10 zsidó család lakott Pécssett, ezek közül kivált Stern Jakab, aki Rohoncra került ide s mi-helyt itt exisztenciáját megalkotta, nagy buzgalommal azon fáradozott, hogy Chevra Kaddisát létesítsen. Nőül vette Engel Péter özvegyét, kivel boldog házas életben élt. A Chevra Kad-disa körül való fáradozását siker koronázta, mert a város a jelenlegi temető egyik parcelláját engedte át temető céljára s 1827-ben végzésileg átadja azt a gyülekezetnek, megengedi, hogy a terület bekerítettessék, nehogy a legelésző állatok a sirokat letiporják. Stern Jakab a Szentegylet alapítója, ő szerkesztette a 18 pontból álló első szabályzatot, ő építette az

első halottasházát, 1837-ben pedig a dűledező palánk helyére kőfalat építtetett a temető körül.

III. Lów Izrael megyei főrabbi.

1841. július havában vásárolta meg a gyülekezet a Citrom uccában lévő Vitéz Ferenc polgár tulajdonát képezett házat 81 n. öl terjedelemben 680 pengő forintért és rendezte azt be imaházzul. Első papja 1842-ben Lów Izrael, aki már a 30-as években rabbija Dárda községnek utóbb a pécsi állást, mint megyei főrabbi foglalta el és a papi teendőket egész Baranya megyében végezte 1842-től — 1856-ig. Ő készítette a hitközség tulajdonában lévő konskripció jegyzőkönyvet, mely a megyebeli összes zsidók névlajstromát, családonként tartalmazza, „auf Befehl des Regierungs Commissärs von Eckstein im Jahre 1850.”

A hitközség jóvedelmét ezidőben képezték:

1. A kóser bormérés joga, melyet Grün Zsigmond bérelt évi 110 pengő forint bér mellett.

2. Kóser húsmérés joga és gabella jóvedék, bér 360 pengőtől 400 pengőig.

3. Kóser trakteria joga évi bér 30-tól 50 pengőig.

A hitközség évi bevétele 1845-ben 2494 forint 47 krajcár, kiadása 2403 forint, 4½ krajcár. A fenmaradó 91 forint, 42½ krajcárt további kezelésre átvette Engel Adolf pénztáros.

A gyülekezet ezidőben 16 családfőből állott és pedig: Fuchs Lázár, Fuchs Áron, Fuchs Salamon, Fuchs Mór, Weismájer Mózes, Ullmann Károly, Stern Jakab, Kaufer Salamon,, Grün Salamon, Preuss József, Sommer József, Schwarz András Engel Adolf, Engel Simon, Schapringger Joachim, Grünwald Miksa.

Lów Izrael megyei főrabbi nyugdíjaztatása után 1856-ban Nagyváradra költözött és ott 1862. június 27-én hunyt el.

Az 1848. évi 39. törvénycikk a zsidóságnak a szabad kereskedés, iparűzés és gyáralapítás jogát biztosította az egész országban. Ezen időtől kezdve gyorsabb iramban indult meg a zsidók pécsi letelepedése is, az 1846. évi július 22-én kelt rendelet pedig a zsidók türelmi adóját szüntette meg. Ez adót vagyoni viszonyaik szerint fizették hét osztályban 2 pengőtől 22 pengőig; 1846-ban e címen 254 pengő forintot fizettek. Az ezidőben felvett családfők összeírási lajstroma 45 családfőt tüntet fel.

A pécsi zsidók teljes névsora 1846. évben.

	Évi jövedelem- felesleg forintokban
1. Trebitscher Fülöp, kalmár	200.—
2. Kaufer Salamon, kalmár, a zsidókonyha és a pálinkamérési jog bérlője	200.—
3. Schwarz András, terménykereskedő	200.—
4. Schapringerr Joachim, terménykereskedő	200.—
5. Wiener Mayer, kalmár	200.—
6. Weiszmayér Mózes, pálinkafőző	100.—
7. Breuer Hermann, régi holmi kereskedő	50.—
8. Rothmüller Joachim	50.—
9. Engel Adolf, ruhakereskedő	40.—
10. Olop Salamon, terménykereskedő	40.—
11. Beck Hermann, ruhakereskedő	40.—
12. Preisz József, kalligrafus	30.—
13. Grün Salamon, likőrárusító	30.—
14. Schwarz Rafael	30.—
15. Reich Gábor	25.—
16. Fuchs Lázár, szabó	20.—
17. Fuchs Áron, szabó	20.—
18. Stern Jakab	20.—
20. Reich János	20.—
21. Engel Símon, sapkakészítő	10.—
22. Mentz Áron	10.—
23. Krausz Sámuel	10.—
24. Becker Kolmann	10.—
25. Kaufer Ignác	10.—
26. Márkus Dávid, ruhakereskedő	10.—
27. Steiner Antal	10.—
28. Deutsch Jakab	5.—
29. Weik Ábrahám	5.—
30. Kellert Farkas	5.—
31. Grabmann Viktor, pecsétnyomó készítő	5.—
32. Sachs Salamon	5.—
33. Fuchs Miksa, ruhakereskedő	6.—
34. Fischer József	5.—
35. Szommer Márk	5.—
36. Stark Jakab	5.—
37. Klein Hermann	5.—
38. özv. Weiszmeyerné (gyermekkei tartják)	5.—
39. özv. Rothné (gyermekkei tartják)	5.—
40. Kellert Salamon, templomszolga	5.—
41. Unger Hermann, metsző	5.—
42. Reinfeld Ádám, temetkezési szolga	5.—
43. Müller Wohlfarth	5.—
44. Löw Izrael, főrabbi	—
45. Fuchs Mór, kalmár	—

Akiknek foglalkozása feltüntetve nincsen, azok vásárolók, piaci árusok és nagyjából házalók.

1842-ben általános felzúdulást keltett, hogy egy pécsi rőföskereskedő a hetivásáron, szombaton üzletét kinyitotta és portékát árúsította. A zsidóság ezért rendre utasította, de ennek ellenére is folytatta szombati napon üzérkedését. Mire a hitközség a tanácshoz fordult orvoslásért. A város annak a bizonyítását kérte, hogy a szombati árúsítás sehol sincs megengedve. A hitközség ennek eleget tett és a pozsonyi, paksi, bonyhádi, szigetvári, újvidéki, bajai, komáromi, győri, nagykanizsai hitközségektől szerzett be nyilatkozatokat. Mire a tanács a renitens kereskedőt a szombati árúsítástól eltiltotta. (Cserkúti, az első pécsi zsidók.)

IV. A pécsi zsidók a szabadságharcban.

Az 1848-iki események Pécs városát is súlyosan érintették megpróbáltatások özöne zúdult a lakosságra. Fiai életüket és vérüket hozták áldozatul a szabadságért. Kivették ebből részüket a felekezetiünkbeliek is, kik hősiessen küzdtek a harcvonalakban. Lőw Lipót, az időben pápai főrabbi, mint tábori lelkész Szigetváron át a sellyei (Baranya m.) táborba ment, ott július 30-án lelkes beszédet intézett a nemzetörökös, ott fényes tanúságot tett a nagy nemzeti mozgalommal való együttérzésről s a megyebeli zsidóságra nagy hatással volt. (Szegeci zsidók 191. lap.)

A sok névtelenről sajnos, nincsenek hivatalos feljegyzéseink, de dr. Bernstein Béla nyiregyházi főrabbi zsidó honvédek 1848-49—ben című művéből megállapítjuk, hogy az itt és a szomszédos megyékben lakó zsidók közül a szabadságharcot a következők küzdötték végig:

Tolna megye. Paks: Breiner Márkus, Engel Dániel, Hőgyész: Engel Rudolf, Jelinek Ignác, Bonyhád: Hegyesi Adolf, Kohn Salamon, Pelcer Adolf, Weisz Sámuel, Dombóvár: Reményi Sándor.

Somogy megye. Tab: Brüll József, Schlesinger Jakab, Weisz Jakab, Csurgó: Katzl Dávid, Rosenfeld Jakab, Marcali: Hoffmann Mátyás, Lengyeltóti: Lőwensohn Izidor, Schwarz Bernát, Toponár: Weisz Ignác, Somogy-Szill: Szegfű-Braun Mór.

Baranya megye. Mágocs: Frank Márkus, Fried Adolf, Némethboly: Kornhoffer Lajos dr., Pécs: Kauffmann Eduard, míg a többi pécsi zsidók a nemzetörök táborába voltak besorozva.

Az itthonmaradt zsidókra azonban válságos idők következtek. Kevésbe mult, hogy a városból ki nem űzttek. Fenn-

maradt ez időből egy kiáltvány, melyet a zsidók intéztek a néphez, hogy ne bántásák őket, mert ők nem okai Krisztus halálának. A keresztények Istene már rég megbocsájtott nekik. Kérik tehát, ne üzzék ki őket a városból, hanem vegyék a sokat hangoztatott keresztényi szeretet oltalma alá. (Várad: Baranya multja és jelene 679. lap.)

A legnagyobb veszély idején lelkes férfiakból álló küldöttség Schapringer Joachim vezetése alatt a Pesten székelő hadbírótság segítségét kérte s midőn a vezetőktől feltüzelt és féket vesztett tömeg már támadásra készült, felsőbb parancsra, hirtelen a piac közepére érkezett katonaság teremtett rendet és az eltévelyedetteket szétriesztotta.

Elmaradt tehát a fenyegető veszély, a jóérzésű tanács a mozgalmat elfojtotta s a zsidóság megadással viselte el a Haynau által reá kivetett hadisarcot, mely büntetés volt, mert a hazához hűek maradtak, annak oltárán véruket és vagyonukat áldozták. Ki hitte volna, hogy ez a sarc áldást fog hozni a zsidó tanügyre, mert az egy millióra felszaporodott s a hazai zsidóságtól befizetett összeget Őfelsége I. Ferenc József az izr. iskola alapnak szentelte és az ebből fentartott egyik minta főtanoda Pécssett működött 12 éven át, tudást és felvilágosítást terjesztett.

A 48-as események után a hitközség magas lendületű virágzásnak indult. Lehullottak a régi válaszfalak, az előítélet sötét borúja eloszlott s a polgárság, a felekezetekre való tekintet nélkül, békében és barátságban egy közös cél megvalósításán fáradozott: az összetartozandóság érzetét ápolni és fenntartani. Mindennünnen özönlöttek a hitsorsosok Pécsre, ahol csak hamar virágzott az ipar és kereskedelem.

A hitközség is gyarapodott erőben és tehetségben a jótékonyági egyletek rendre-rendre megalakultak, 1860-ban Rófé Cholim, Betegsegélyző Egylet, elnökei: Blau Hermann, Felner Ignác, Weiler János, Deutsch Ádám, Jusztus Miksa. Mint orvosok működtek: dr. Schwarz József, dr. Schulhof Adolf, dr. Kaufer Mór, dr. Balla Adolf, jelenleg: dr. Miskolcz Vilmos, mint a Szeretetház főorvosa. A tagok száma 250-től 300-ig váltakozott.

A Jótékony Nőegylet 1869. július 15.-én alakult meg, elnökei voltak: Fuchs Verona, Alt Julia, dr. Schulhof Adolfné, Weiller Sarolta, Grünhut Adél, Hirschfeld Sámuelné, Ullmann Károlyné, Jusztusz Miksáné, jelenleg: dr. Deutsch Zsigmondné. Alelnökök: Stern Károlyné, Böhm Márkné, dr. Krausz Jenőné, dr. Kengyel Mórné, dr. Radnai Emilné, jelenleg: Reich Vilmosné, Sonnenfeld Gézané, Roth Sándorné. (Lásd külön fejezetet.)

V. Hirschfeld I. H. dr. megyei főrabbi.

A lelkiek vezetésében pedig : dr. Hirschfeld I. H. megyei főrabbi buzgólkodott 1858 január 1-től 1863-ig.

Hirschfeld működéséről csak a szájhagyományok alapján adhatunk megemlékezést. Ragyogó szónoknak tartották, aki tömör gondolatfűzésben bámulatos művészettel magyarázta az Irást, hallgatói a szombatot kettős ünnepnek tartották, mert minden alkalommal szónoklataival igazi szellemi élvezetet nyújtott. Nagy talmudista hírében is állott. Szombatonként több bonyhádi tudós látogatott ide, hogy az előre jelzett talmudi téma fölött folytassanak vele eszmecsereit. A jól felkészült bonyhádiak csodás dolgokat regéltek otthon Hirschfeld éles eszéről és a Talmudban való jártasságáról.

Nagy iskola barát is volt, de szangvinikus természeténél fogva sokszor összeütközésbe került a tanítótestülettel. Viszálkodások állandóan napirenden voltak, de ezeknek a Minisztérium 1859. március 11.-én 3160. számú leiratával vetett véget, amikor a pécsi izr. hitközségben az egyik mintafőtanoda felállítását engedélyezte. Erre a tanítók többnyire más elhelyezést nyertek, közülük csak Gutmann Joachim maradt meg, míg a kilépettek helyére hat új tanító neveztetett ki. (Lásd az iskola története című fejezetet.)

A hitközség szívesen tett eleget annak a kötelezettségnek is, hogy a mintafőtanodának megfelelő helyiséget állítson s a Hunyadi uccában emeletes házat építtetett s 14 tágas tantermet engedett át e célra, a tanítás ott 1872-ig folyt.

VI Ehrlich Ede főrabbi.

Dr. Hirschfeld I. H. távozásával a megyei főrabbi-ság, melyhez hét hitközség tartozott, megszűnik. 1863. február 2.-i gyűlésen Dárda, Siklós, Mohács, Sásd, Pécsvárad, Szentlőrinc és a pécsi járás képviselői megegyeznek abban, hogy a rabbisági kvóta hátralékát lefizetik s amennyiben a hitközségi lakosság gyarapodása külön rabbi választását teszi lehetővé, a kapcsolatot Pécs-csel megszüntetik. A jegyzőkönyvet aláírták Pécs nevében Jusztusz, Schapringer, Mohács nevében : Friedmann, Breuer M., Siklós nevében : Weisz A., Bilic Hermann, Sásd nevében : Mautner Jakab, Friedmann L., Dárda nevében : Spiller Ignác, Pécsvárad nevében : Schwarz Dávid, Schanzer Henrik, Blumenstock V. A pécsi járás és Szentlőrinc képviselői nem jelentek meg.

Hirschfeld főrabbi végkielégítéssel 1863. április 14.-én távozik Augsburgba. Április 13.-án tartja a zsinagógában

20.301

búcsu szónoklatát, melyen a kerület hitközségei is nagyszám-
ban jelentek meg s az ünnepély után testületileg bucsúzkodtak
a távozó főrabbitól.

Alig távozott Hirschfeld Pécsről, már ez évi május 27.-én
a képviselőtestület és a hitközségi tagok nagy része értekez-
letre gyűlt össze, amelyen a rabbi szék betöltése került szóba.
A pesti rabbiság Ehrlich Ede kiváló képzettségű férfiút hozta
javaslatba. S amennyiben az illető sovuoth ünnepeken itt
bemutatkozott, szónoklatai nagy tetszésben részesültek, a
gyülekezet lelki pásztorául Ehrlich Edét megválasztotta, aki
állását 1863. július 23.-án foglalta el.

Ehrlich nagy buzgalommal látott feladatához, mint kiváló
pedagógus, odaadással gondozta az iskolát és a tanítótestület
havi értekezletein tevékeny részt vett. Önművelődésre és Tóra
tanulmányozásra fordította idejét, öt élő nyelven beszélt és
irt. Mielőtt Pécsre került, már elismerésre méltó működést
folytatott Lengyeltóiban 1843—1848-ig Szill-ban 1848—1853-ig,
Debrecenben 1853—1863-ig.

Kiváló papi erényeivel a közönség vonzódását csakhamar
megszerezte s a hitközség vezetésére is jótékony befolyással
volt.

VII. A templomépítés és avatás.

A Citrom uccai templom szűknek bizonyult s a közönség
korszerű templom építését elodázhatatlannak tartotta. E nagy
teljesítmény foglalkoztatta tehát a vezetőséget Grün Zsig-
mond, Engel Adolf, Justus Lipót, Justus Jakab, Reinfeld
Sándor, Blau Hermann, Trencsiner Joachim, Krausz Ábra-
hám, dr. Ullmann Mór lelkes férfiak a Nepomuk uccában lévő
592 □ öl területet megvásárolván, azt templomi célokra a
hitközség rendelkezésére bocsátották.

A tanácskozások erre megindultak s az 1865. évi február
14.-iki közgyűlés jegyzőkönyve a munkálatokról a következő-
képpen számol be :

„Die Herren Sigm. Grün, Adolf Engel, Leop. Justus, Jak. Justus
A. Reinfeld, Hermann Blau, J. Trencsiner, Abr. Krausz, dr. M. Ullmann
haben das Hertelendische Haus sammt dazu gehörigen Grund dahier,
am 6-ten d. Monats im Lizitationswege käuflich an sich gebracht
und haben diese, im Sinne des am 4-ten d. m. Z. 574 mit ihre vorher
abgehaltene Konferenz dem Kultus Vorstande gegenüber bereits die
Erklärung abgegeben, dass sie diesen ganzen Hertelendischen zu einen
Templbau besonders geeigneten Grund entweder *mit* oder *ohne* den
jetzt darauf befindlichen Gebäude zu Gunsten der Kultus Gemeinde,
für ihre eigene Kulturzwecke überlassen wollen, nur müsste den er-
wähnten Herrn der hierfür bestimmte Entschluss der Kult. Gemeinde
bis längstens am 6 Jun. dieses Jahres schriftlich mitgetheit werden.

Ferner wurde bei oberwanter Konferenz in Einem ein eigenes Comité aus entsichtsvollen Männern und zwar Hälfte aus solchen die auch Sitzinhaber im jetzigen Tempel sind erwählt namentlich: die Herren Adolf Engel, Sigm. Grün, Simon Krausz, J. Trencsiner, Leop. Justus, Jos. Rothmüller, David Kaufer, Abraham Krausz, dr. M. Ullmann, Leop. Steiner, Salamon Kastel, und David Markus, welches Comité im Sinne des bezüglichen Protocols die Ablösungs oder Übertragungsgebühr der Sitze vom alten in neuen Tempel gewissenhaft zu bestimmen haben werden. Demzufolge werden die Gemeinde Mitglieder einberufen und höflichst ersucht ihre alffällige Übereinstimmung zu einem neuen Tempelbaue auf den oben bezeichneten Grund wie auch zu dem für diesen Zweck ernannten Ablösungscomité mit eigenhandiger Namensvertretung hier kundgeben zu wollen. Fünfkirchen 25. April, 1864. S. Kaufer, J. Schapringer, L. Justus, Sigm. Grün, J. Trencsiner, H. Blau, Michael Schwarz, Simon Krausz, Bernhard Herzog, M. Reich, dr. M. Ullmann, Sam. Grünhut, Mandl Grün, Peter Schwarz, Josef Blum, Josef Goldberger, Salamon Kastl, Bernat Kastl, A. Reinfeld, D. Kaufer, S. Greiner, J. Paantz, D. Gold, L. Grünhut, Ignatz Felner, Bernat Weisz, Josef Preis, A. Pfeffermann, Salamon Drexler, Jakob Weisz, Moritz Fuksz, Ignatz Strausz, Alexander Spitzer, David Markus, Karl Rubin, G. Schlesinger, Jakob Eisner, Eduard Bechinger, Ignatz Gross, Ludwig Betleheim, M. Goldschtein, Josef Schwartzberg, Viktor Bilitz, Jakob Berger, Josefina Trebitscher Witwe, Anton Schwarz Witwe, Sigmund Schwartz Witwe, Karl Crünhut, Alexander Müntz, Moritz Schwartz, Lasar Fein, David Salamon, Leopold Rendel, Joachim Gansel, Fuchs A. S., Hermann Hoffmann, Salamon Hoffmann, H. Breuer, Albert Gross, Adolf Engel, Moritz Reiner, David Kornstein, Salamon Reis, Samuel Steiner, M. J. Stern, Moritz Schönwald, Moritz Stern Kaufmann, Markus Zirner, Lazar Neumann, Ignatz Braun, J. Stark, S. Kornstein, Hermann Weiler, Ignatz Grün, Moritz Kaufer, Abraham Sohr, H. Fürst, G. Zittig, Hermann Rosenstock, Braun Ferenc, M. Grünhut, M. Zimmermann, Moritz Stern, J. Schön, Kohn und Roth, Witwe Klein, W. Rothmüller, J. M. Weiler, Leopold Weismayer, N. J. Weiler, Leopold Steiner, Brüder Schiffer, J. Klein, Markus Sommer, Salamon Saks, Viktor Grabmann, Hermann Feldmann, T. Ornstein Josef Dusenzski, Julius Berger, Josef Engel, J. Rothmüller, G. Justus, J. Rothmüller, E. Porges, Izrael Back, Seligmann Eliaser, Guttmann Joachim, Becher Jakob, Leopold Hirschfeld, Ignatz Hirschfeld, Heinrich Glas, Josef Steiner, Moritz Mayer, Abraham Eisner, Dr. Weismayer, Heinrich Betlheim, S. Reich, Nach welchem also hundertneunezehn Mitglieder, Dreiviertheil der Gemeinde ihre volle Übereinstimmung zu einen neuen Tempelbaue schriftlich Kund gegeben und auch hinsichtlich der Regelung der Sitzübertragungsgebüren der damals erwählten Commission sich unterzogen haben, wurde heute der Beschluss gefasst, einen neuen Tempelbau in Angriff zu nehmen.

Erre megindult a tagok önkéntes jegyzése, mely 28.700 forintot eredményezett. Imaszékekre 62.000 forint jegyzés tétetett. A templom 120.000 forint költséget igényelt, erre

átmenetileg intézetektől és egyesektől mintegy 45.000 forint kölcsönképpen vétetett fel. Sok utánjárással a vallás és közoktatásügyi Miniszter az országos iskolaalaphól 30.000 forint kölcsönt szavazott meg, mellyel a függő adósság kiegyenlítést nyert. A templom tervét Gerster és Frey pesti építésszek készítették, ezeket Piacsek Antal pécsi építész vizsgálta felül. A munkákat Ivánkovics István pécsi építész vezette. Az építés 1868-ban annyira jutott, hogy a nagy ünnepeken a gyülekezet már ott imádkozhatott, bárha ajtók, ablakok és egyéb berendezés nem volt készen.

A szűkös anyagi viszonyok mellett szinte lehetetlennek látszott a szándék keresztülvitele, de a vezetők hajthatatlan erős akarata s Istenbe vetett szikla szilárd hite lehetővé tette a lehetlent s e mű 1869-ben teljesen elkészült.

A zsinagóga.

Templomunk a Majláth tér keleti oldalán épült. Homlokzata három részre tagozódik, amellyel mintegy kifejezésre juttatja belső elrendezését. A homlokzat középső része fölül félkör alakban kiugrik. E félkör legmagasabb pontján nyert elhelyezést az ősi motívum a frigyábla.

A templom bejáratához lépcsősor visz föl. A középső három kapu a földszintre vezet, míg a homlokzat két szélén a női karzatokra vezető kapuk nyertek elhelyezést. A templom kétemeletes.

Belül a csarnok keleti oldalán emelkedik a diszes oltár. A földszinten 448 férfi, a karzatokon 476 női ülőhely van. A templom befogadó képessége azonban ennél nagyobb.

Az istentiszteletek díszének emelése céljából épült az oltár jobb oldalán, az első emeleti karzat magasságában az orgona, a baloldalon nyert elhelyezést a kórus.

A templom felavatására most már nagyarányú előkészületek folytak és ez óhaj 1869. július 22.-én teljesült is. A felavatást Lőw Lipót szegedi, dr. Hirschfeld I. H. augsburgi és Ehrlich Ede pécsi főrabbi végezték.

A felavatási ünnepség sorrendje a következőképpen állapított meg :

I.

A zárkő letétele.

Egyidejűleg énekli a kar a 188. zsoltár 22—25. verset. Sulzertől : „A kő, melyet az építők megvetének zárkővé vált. Istentől lett az, mily csodálatos ez szemünk előtt ! Ezt a napot Isten szerzé, örvendjünk és vigadjunk azon.”

II.

A sz. thórák a templomba hozatása.

Ének: 122. zsoltárból, Halévitől : „Vigadok, midőn mondják nekem : menjünk Isten házába.”

A sz. thórák a frigyszekrénybe helyeztetnek.

Ének : 24. zsoltárnak 7. versétől végig, Naumburgtól. „Emelkedjete fel kapuk, ti örökké való kapuk, hadd vonuljon be a dicsőség királya” Szela.

III.

Megnyitó beszéd.

Magyar nyelven.

Szónok : Ehrlich Ede, a pécsi izr. hitközség főrabbija.

IV.

Felszentelési beszéd.

magyar nyelven.

Szónok : Lőw Lipót, a szegedi izr. hitközség főrabbija.

V.

A sz. thóra körülvitetési szertartása.

Ének Sulzertől.

Sema.

Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, egyetlen Isten !
Egy a mi Istenünk, magasztos a mi Urunk, szent az Ő neve.

Lechó Adonáj.

Tied, Örökkévaló, a nagyság, a hatalom, a dicsőség, a győzelem és a fönség, sőt minden, mi az égben és a földön van! Tied Örökkévaló, az uralom és minden fölötti uralkodás!

Uvenuchó-jómár.

És midőn megállapodott, mondá: Fel, Örökkévaló, nyughelyedre! Te és Fönséged szekrénye! Papjaid kegyességet öltenek és jámboraid vigadnak. Dávid szolgád kedvéért ne utasítsd vissza fölkentednek esdeklését! Üdvös tanulmányt adék nektek, tanomat el ne hagyjátok! Élet fája ez azoknak, kik reá támaszkodnak és kik ápolják, boldogok. Utjai a kellem útjai és minden ösvénye béke. Vezess vissza bennünket, Örökkévaló, hozzád és visszatérünk, újítsd meg napjainkat mint hajdanában! Ámen!

VI.

Felszentelési beszéd.

német nyelven.

Szónok: Nt. dr. Hirschfeld J. H. augszburgeri izr. hitközségi főrabbi és ezelőtt a baranyamegyei izr. hitközségek főrabbiája.

VII.

Zárlati ének.

113. zsoltár.

Hallelujah Meyerbeertől.

Magasztaljátok ti Isten szolgálói, magasztaljátok az Örökkévaló nevét. Az Örökkévaló neve dicsőíttessék mostantól fogva mindörökké. Napkelettől annak nyugtáig legyen dicsőítve az Örökkévaló neve. Magasztos minden nép fölött az Örökkévaló az egek fölött az ő dicsősége. Ki olyan mint az Örökkévaló mi Istenünk, ki a magasságban székel, oly mélyen lát, az égben és a földön! Fölemeli a porból a nyomorultat, sárból fölemeli a szegényt, hogy ültesse a nagyok mellé, népének fejedelmei mellé. Halelujah!

Az ünnepély fényes lefolyása a hivekre felemelőleg hatott, utáni diszebéd fejezte be az emlékezetes napot.

A templom részére a mai napig *kegyszereket* adtak:

Tórákat: Schwarz András, Lederer Gábriel, Trencsiner Joachim, Steiner Lipót, Grün Zsigmond, Krausz Ábrahám, Weisz Zsigmond Newyork, Rosenthal Fülöp, Lang Vilmos, Hoffmann Sámuel, Schwarz Adolf Mais.

Klé kaudest: Trencsiner Joachim, Grün Zsigmond, Ullmann Mór Bpest, Krausz Ábrahám, Engel Mihály, Weisz József, Grünhut Márk, Braun Ármin, Dr. Deutsch Zsigmond és neje.

Chanuka méceszt: Braun Ármin és neje.

Serlegel: Forbát Arnold, Kemény Mór, Engel Mórné.

Szentély-függönyt s prauchest: Grün Béni, Engel Mihály, Klein Jakab, Goldberger József, Nőegylet.

Esketési mennyezetet: Nőegylet.

Szószeéktakarót: Pápai Laura, Roth Sándorné. dr. Sárkány Ármin és neje.

Tóra takarókat: Deutsch Ádám, Krausz Béni, Braun Ármin, Pápai Laura, Weisz Gézáne, Somogyi Miksáné, Krausz József.

Asztal-terítót: Nőegylet, Goldberger József, Frankfurter Árminné, Roth Sándorné.

Párnákat: Roth Sándorné, Ujhelyi Erzsi, Frankfurter Árminné, Krausz Imréné.

Az avató főrabbinak emlékül 2 serleg készült. Dr. Hirschfeld részére e fölírással: „Seiner Ehrwürden Herrn dr. I. H. Hirschfeld unserem unvergesslichen Seelsorger zur Erinnerung an die Tempelweih-Feier zu Pécs 22 Juli 1889.”

Lőw Lipót szegedi főrabbinak:

„Lőw Lipót, a nagyérdemű főpapnak templomunk felszentelése emlékeül, legbensőbb hódolattal ajánlja az izr. hitközség Pécsctt, 1869. július 22.-én.”

Az új templom igénybevételekor a vezetőség odaadó gondoskodását képezte az istentisztelet korszerű megszervezése. A régi, hagyományos szokások és előírások domináltak az egész vonalon, a szombati és nagy ünnepi rend pedig annyiban változott meg, hogy az előadó főkantor, orgona kíséret és a egyes énekkar közreműködésével végezte funkcióját. A gyülekezet mindig tekintettel volt arra, hogy a vezető főkantor ne csak énekművész, hanem a héber nyelv alapos műveltségű ismerője és ihletett bál tefiló is legyen, hogy a szent szöveget értelmesen interpretálja és a közönség figyelemmel és áhitattal követhesse és minden szavát megértse és átérezze.

A kántorok megválasztásában szerencsés is volt, elsőrendű korifeusok kerültek ide, akik az istentisztelet fényét, áhitatát és magasztos voltát legjobb tudásukkal mozdították elő.

Jó emlékezetben élnek még: Glück József (1868—1874), Goldstein Hermann (1874—1878), Schach Pál (1878—1879), Darevszki Ede (1880—1881), Moór Rafael (1881—1884), Duldner József (1883—1886), Karniol Albert (1886—1893), Rendi József (1893—1895).

Jelenleg működésben állanak: Müller Salamon 1886 óta és Ernster Géza 1896 óta, mindketten köztisztviselőben és becsülésben, a hivatás teljes magaslatán.

Még Goldstein Izidor karvezető, orgonista és egyházi zeneszerzőről kell megemlékeznünk (1878—1913), mint III. kántor Mermelstein Mihály működik 1893 óta.

VIII. A kongresszus. Népiskola át- szervezése és építése.

Az 1867. évi politikai átalakulások a magyarhoni izraeliták egyenjogosítását hozták meg, az 1867: XVII. tc. szentesítésével. A halhatatlan br. Eötvös József kultuszminiszter ezután a zsidó ügyek rendezésére a zsidóságot kongresszusra hívta össze, mely 1868-ban tartatott meg. Ennek határozatai nagy befolyással voltak hazánk társadalmi életének minden rétegére s természetesen megindult az átalakulás processusa a pécsi hitközségben is. A kongresszuson Schapringer Joachim képviselte a hitközséget s amikor a szervezeti szabályokat Őfelsége 1869. július 14.-én szentesítette s azok jogerőre is váltak, a pécsi vezetőség bár mindenben hódolt a kor igényeinek, az istentiszteletet a legmodernebb formában rendezte be, mégsem csatlakozott a neológiához, hanem továbbra is a középúton haladva, mint statusquo hitközség alakult meg, e minőségében 1923-ig maradt meg, amikor is a kongresszusi szervezethez csatlakozott.

A kongresszus a mintafőtanodák feloszlását is kimondta, mire Ehrlich Ede főrabbi az előjárósággal karöltve az 1868: XXXVIII. tc. rendelkezéseinek megfelelően az új népiskola szervezéséhez fogott.

Az új iskola a hitközség házának udvari részén épült fel, Löwinger Izidor vállalkozó vezetése mellett 1872-ben fejeződött be s mintegy 10.000 forint költséget igényelt. A Hunyadi uccai mintafőiskola házát a hitközség a városnak 15.750 forint összegért adta el, ellenben megvásárolta 16.000 forintért a Hertelendi telken lévő Nepomuk uccai épületeket, ez ebben az időben a kereskedelmi egylet székháza volt, s mely később rabbi és tisztviselői lakásokra szolgált. Az új iskolában tanítottak a régi mesterek méltó utódai, akiket a hitközség sorrendben hívott meg tanítókul: Vessel Ábrahám, Grünwald Izsák, Strauszer Henrik, Klingenberg Jakab.

Ehrlich Ede, 1874. augusztus havában lépett vissza a főrabbi székéből s megérdemelt nyugalomba vonulva, családja körében élte le áldásos életét Nagyváradon. Meghalt 1883. március 22-én.

Gazdagon felszerelt könyvtárát a pesti Ferenc József országos rabbiszemináriumnak ajándékozta.

IX. Dr. Kohut Sándor főrabbi 1874-1882.

A rabbi szék megüresedvén, j. Engel Adolf a hitközség figyelmét dr. Kohut Sándor székesfehérvári főrabbi személyére hívta fel, aki tünnéményes képzettségével, nagy

szónoki tehetségével és imponáló alakjával a kongresszuson feltűnést keltett, annak jegyzője volt s báró Eötvös József kultuszminiszter a fehérmegyei iskolák felügyelőjévé nevezett ki. Megválasztatása iránt mozgalmat is indított s ez oly fényes eredménnyel járt, hogy 1874. évi augusztus 25.-én a gyülekezet őt egyhangulag lelkipásztorául választotta meg. Székfoglalóját 1874. szeptember 10.-én tartotta s a gyülekezet örömráiban fogadta a tüneményes férfiút, akinek működéséhez a legvérmesebb reményeket fűzte.

E várakozásoknak meg is felelt teljesen s a lekészi teendők mintaszerű vezetésén kívül nagy odaadással irányította a középiskolák ifjúságát, a hitoktatást a felsőbb tanfolyamokban ellátta, s társadalmi téren is fényes szerepet vitt, szónoki képességének, valláskülönbség nélkül meghódoltak.

Mint népszónokot utolérhetetlennek tartották, a török-orosz háború idején a pécsi Széchenyi téren, ezernyi közönség előtt oly gyűjtő hatású beszédet tartott, hogy a fanatizált tömegek lámpiónos menetben hódoltak neki s páratlan ovációban részesítették.

Midőn Őfelsége, a király, 1880. szeptember havában Pécs városát látogatásával megtisztelte, hitközségünk képviselője is megjelent a küldöttségek sorában és előtte dr. Kohut Sándor főrabbi fejezte ki a gyülekezet hódolatos üdvözlését. Ez nap estéjén a kivilágított városban séta körutat tett a Felség, bár a programban felvéve nem volt, parancsára, dízhintójával a kivilágított zsinagóga elé hajtatott, amelynek bejárata előtt dr. Kohut Sándor főrabbi és j. Engel József állottak, kiknél a Felség a hitközség viszonyai iránt érdeklődött. Ezen kitüntető figyelem fontos jelentőséggel bírt, mert ily eseményre precedens még nem volt s ama időben az antiszemitaizmus már erősen éreztette kihatásait.

Hatalmas irodalmi működést fejtett ki, halhatatlan művét, az Árucl Completem-ot itt kezdte sajtó alá bocsátani s éjjeleit nappallátéve, megfeszített erővel dolgozott azon. Sokan támogatták anyagiakban e mű létrehozását, így Dulánszky Nándor pécsi püspök, 1000 forinttal szubvencionálta azt. Hírneve messze szállott, a nagyváradi hitközség kecsegtető ajánlatot tett neki, küldöttséget küldöttség után menesztett ide, mígnem Kohut az ajánlatot elfogadta. Nagyváradon azonban várakozásaiban csalódott s csakhamar Newyorkba tette át működését, ahol fényt és dicsőséget árasztott a zsidóságra. 1894. május hó 25-én elhunyt.

X. Hitközségi élet 1874-1889.

Az elnöki állásból Schapringer Joachim 1874-ben visszalépett, helyét Engel Adolf személyével töltötték be. Okos, erélyes és önzetlen vezetésének volt köszönhető, hogy hit-

községünk, mint annyi sok más hazánkban, két pártra nem szakadt. Alatta a hitközség intézményei s főleg az iskola nagy virágzásnak indult. És amikor a vezetésben némi feszültség állott be, megteremtette a békét, bátran és elszántan a hitközség érdekei mellett foglalva állást. Hivatását ezzel betöltöttnek találta és szerényen visszavonult. De egész életén át áldozatkészséggel szolgálta a felekezeti ügyét. Szorgalmával és kitartó munkásságával a város legmódosabb polgárai közé emelkedett s köztéren szerzett érdemei jutalmául Ófel-sege 1886-ban nemességgel a „jánosi” előnévvel tüntette ki.

Engel Adolf elnöklete alatt a hitközség békéje helyreállott, pénzügyeit rendes mederbe terelte s a régi kipróbált vezetők, élükön Justus Lipót, aki tevékenységének nagy részét a hitközségi életnek szentelte, a fiatalabb nemzedék tagjai közül óhajtottak segéderőt nyerni, olyat, aki általános és modern műveltsége mellett erős zsidó érzéssel csüngött hagyományainkon. Ilyen férfi volt Grünhut Ignác ügyvéd, aki 1875-től, rövid megszakításokkal, korán bekövetkezett haláláig (1890 jun. 28) a hitközség elnöke, illetve alelnöke s Justus Lipót alkotásokban gazdag vezetésének főreszce volt.

E kort méltón lehet a hitközség fénykorának nevezni. Új szellem költözött a hitközség vezetésébe, az adminisztráció gyorsabbá, egyszerűbbé vált, a hitközség tekintélye kifelé emelkedett, a tanügy nagy lendületet vett, 8 tanító és egy hitoktató látta el az ifjúság valláserkölcsi vezetését. Az iskola-helyiség csakhamar szűknek bizonyul, mert a tanulók száma a vidékről beözönlőkkel 300—400 között mozgott, mivégből dr. Lóránt Lipót előljáró és iskolaorvos buzgólkodására 1886-ban a jelenlegi iskola építéséhez fogtak. A Fürdő-uccára nyíló telken épült az egyemeletes iskolaépület, mely 9 termet, egy nagy dísztermet és különböző mellékhelyiséget foglal magában. Majd az iskola szomszédságában 1100 négyszögölnyi területű kertet vásároltak, mely egy későbbi építkezésnek adja meg a lehetőséget. A telek jelenleg az izraelita ifjúság tennispályája. (Lásd az iskola 75 éves történetét (képpel) külön fejezetben.) Ugyanakkor a temetőben templomszerű cintermet építettek, mely 1889-ben készült el.

Egy adat megőrkítése kívánkozik e helyre, mely ugyan nem függ szorosan össze hitközségünk történetével; de az általános zsidóságra nézve annál fontosabb, mert valóságos kidus hasém számba megy. 1889 július havában Dulánszky Nándor pécsi püspöknek vendége volt Luigi Galimberti bécsi pápai nuncius. Julius 18-án tisztelőre a püspök díszlakomát rendezett, melyhez 60 polgár és katonai előkelőség volt hivatalos. A vendégek közt jánosii Engel József, a püspök kedveltje is hivatalos volt s a cerele alatt bemutatatta a nunciusnak, megjegyezvén, hogy fia azon kiváló férfiúnak, aki bőkezű kegyura a felsőmindszenti és jánosii plébániatemplomnak.

Galimberti ezt látható örömmel vette tudomásul, azután pedig a következő nagyfontosságú kijelentést tette:

„Egyházunk semmikép sem viseltetik ellenséges indulattal az ön hitével szemben, hisz abból származott és számos közös erőforrásunk van, minő a szentírás, a próféták, zoltárok s egyéb örökéletű művek. Minden pozitív vallás jobb a sajátos mindinkább terjedő átheizmusnál, mely feldúlja a társadalmi rendet s azért kell, hogy az összes felekezetek összetartva: békésen együttműködjenek. A Szent Atya szándékával megegyezőleg saját törekvésem is erre irányul. Biztosítsa hitsorsosait őszinte rokonszenvemről.”

E nyilatkozat akkor óriási feltűnést keltett, nemcsak az országban, hanem mindenütt, ahol csak zsidók laktak s az egész világ sajtója heteken át foglalkozott ezen eseménnyel.

XI. Dr. Perls Ármin főrabbi 1889—1914.

A rabbiszék Kohut távozásával 1882-től 1889 őszéig nem volt betöltve. A helyettesi szolgálatot sorrendben Bak Jakab titkár, ennek elhunytával Güns Áron dr. hitoktató, ennek Verőcére való meghívása után Weisz Gábor titkár végezték.

A hitközség adófizetőinek száma több mint 500-ra emelkedett s a pécsi járás területén is mintegy 120 zsidó család lakott. A lakosság gyarapodásával együtt járt az intézmények rohamos fejlődése és a középiskolák nagy látogatottsága is, minek folytán úgy a hívek lelki gondozása, mint a hitoktatás erősen sínylették a szakavatott vezetés hiányát. Az előjáróság ennél fogva a rabbiszék betöltését elodázhatalannak találta. Nem hirdetett pályázatot, hanem szemlét tartván az országban működő jelesebb rabbik között, Perls Ármin dr.-ban találta meg azt a férfiút, aki igényeinek legjobban megfelel s 1889. év július havának egyik forró napján, Justus Lipót elnök és Glass Hermann előjárók megjelentek nála Kecskeméten, hogy meghívják a pécsi rabbiságra. Midőn ehhez beleegyező szavát megnyerték, az alapszabályok értelmében a hitközség adófizetőit augusztus 4-ére választásra hívták össze, amely alkalommal egyhangulag megválasztották.

Perls Ármin dr. 1889 szeptember 17-én foglalta el székét, a beiktatási ünnepély e napon, délután 5 órakor tartatott. A templomba Justus Lipót, csepregi Schapringer Joachim, jánosi Engel Adolf, Krausz Ábrahám, Grün Zsigmond és Schulhof Adolf dr. vezették s a szentélyben egybegyült képviselőtestület nevében Grünhut Ignác alelnök üdvözölte s iktatta be hivatalába. Ezután tartotta meg székfoglaló beszédét, amelyben munkaprogramját kifejtette.

Az új lelkipásztor első teendője volt a Talmud Tóra alapítása, mely négy tanfolyammal nyílt meg. Ő maga a felső tanfolyamban tanított, a többi tanfolyamban a tanítótestület tagjai buzgólkodtak az ő vezetése alatt. Az intézet elnöke : dr. Fodor Ignác orvos volt, aki e tisztségét 1920-ig lankadatlan szeretettel töltötte be. (Meghalt : 1922 december.) Jelenlegi elnöke dr. jánosi Engel Róbert.

Az anyakönyvi kerület alapszabályait az 1889. évi december hó 11-én tartott közgyűlés fogadta el s ez 1890 február 27-én nyert miniszteri jóváhagyást. A kerülethez a pécsi járás kerületén lévő falvak tartoznak, melyekben 1890-ben 87 egyén fizetett adót. A kerületi tagok a rabbi, jegyző és irodai költségek 10%-át fedezik.

A falvakban lakó zsidóság egzisztenciális helyzete azóta nagyon lehangolult s ennek folytán ma a pécsi járás területén csak 26 tag lakik, s természetesen csak csekély hányadát fizeti a közös költségeknek.

1891. évi május havában Ő Felsége a király fogadtatására készült Pécs szab. kir. város közönsége s a Dunántúl valamennyi politikai és felekezeti testületi alattvalói hódolatát kívánta Ő Felségének bemutatni. A pécsi izr. hitközség a szomszédos megyék hitközségeit is felszólította a küldöttséghez való csatlakozásra, amelynek vezetésére Perls főrabbi mellé az egyetemesség kidomborítása céljából az országos izr. iroda elnökét is felkérte. Perls Ármin dr. ekkor a zsidóság egyenjogúsítása alapján arra törekedett, hogy a zsidóság a felekezetek sorában fogadtassék.

Azonban a hatóságok arra hivatkozva, hogy a zsidó felekezet még nincsen recipiálva, nem akarták a küldöttséget a felekezetek sorába beosztani. E közlés vétele után Perls Ármin dr. és Justus Lipót hitközségi elnök Budapestre utaztak s a belügyminiszternél kérték, majd erélyesen követelték a programnak javunkra való megváltoztatását. Kijelentették, hogy a zsidóság, mint felekezet csakis az őt megillető sorban jelenhet meg Ő Felsége előtt, hiszen mint polgárok hatóságaik révén úgyszólván képviselve vannak. Kijelentették, hogy a kérelem megtagadása esetén a tisztelgésben hivatalosan nem vehetnének részt. A kérelemnek helyt is adtak, a fogadás programját megváltoztatták, s ha nem is közvetlen a felekezetek közt, egy deputációnak — a katonáinak — közbeékelésével ők bocsáttattak Ő Felsége elé. A 80 tagból álló küldöttséget Szögyény-Marich László, akkor Ő Felsége körüli miniszter vezette a király elé, akit Perls Ármin dr. üdvözölt feledhetetlen szavakkal.

Ezen az emlékeztetés napon (1891 június 10) tartották meg a Dunántúl zsidóságának képviselői első gyűltés értekezletét, amelyen a felekezet szervezetlensége képezte a tanácskozmány tárgyát. A tanácskozás folyamán két javaslat jutott

tárgyalásra; az egyik Junker Gusztáv csurgói hitk. elnök indítványa, hogy kerestessék meg az orsz. izr. iroda elnöksége, hogy a törvényhozás előtt a receptiót szorgalmazza, közben pedig a felekezet teljes erejével készítse elő a szervezkedést. A másik Perls dr. főrabbi indítványa, hogy e három vármegye izr. hitközségei szövetséggé alakulván, az általa elkészítendő szervezeti szabályzat alapján intézze ügyeit.

A többség az első indítványt fogadta el s a fennálló állapotok megvilágítása céljából az országos Irodához memorandum benyújtását rendeli el, melynek kidolgozására dr. Neumann Ede nagykanizsai főrabbit kérte fel. A receptió iránt azalatt Budapesten is megindult a mozgalom. A honi zsidó hitközségek fátyolt borítva a multak hibáira és tévedéseire, testvérjobbot nyujtanak egymásnak s a tapasztalatokon okulva, együttes erővel és egyetértő buzgalommal készültek, hogy az anyavallásnak az őt megillető jogokat kivívják.

Ezen az emlékezetes ülésen jelen voltak Loránt Lipót dr. elnöklete alatt Perls Ármin dr., Trenchiner Joachim, Fischer Mór, Spitzer Ignácz, Glass Hermann, Deutsch Ádám, Wertheimer Jakab, Engel Mihály, Fürst Győző dr., Krausz Béni, Fodor Ignácz dr., Weisz Gábor, Spitzer Ádám, Alt Bernát, Pogány. Nagykanizsáról: Neumann Ede dr., főrabbi, gelsei Guttmann Vilmos báró, Kaposvár: Herczog Manó dr., főrabbi, Bakonyi dr., Szombathely: Viola dr., Goldschmidt Miksa dr., Szigetvár: Kohn Ármin dr., főrabbi, Kainer Adolf, Bonyhád: Rosenthál Tóbiás főrabbi, Kuhn Mór, Mohács: Flesch Ármin dr., főrabbi, Tauszig Emil dr., Wolf Zsigmond, Dunaföldvár: Schaffer Samu dr., Steiner Antal, Szekszárd: Leopold Kornél dr., Nagyatád: Kelemen Adolf dr., főrabbi, Csurgó: Schreiner Márton dr., főrabbi, Junker Gusztáv, Siklós: Roth Áron főrabbi, Szentlőrinc: Engel Zsigmond.

Röviddel ezután meghalt a hitközség és összes intézményeink ellenőre, Fischer Mór, ki e tisztségben értékes munkásságot fejtett ki, meghalt 1893. április 3-án. Özvegye, neve és emléke megörökítésére 21.000 koronás alapítványt tett Aggokháza létesítésére. Ez összeg értékpapirokban tétetett le s a kamatokkal 53 ezer koronára szaporodott. A család, egy másik tagja nevére (Schwartz Emánuel) ugyancsak 20 ezer koronás alapítványt tett e célra. Sajnos, e nagyértékű alapítványok devalválódtak.

A hálás utódok Grünhut Ignác (meghalt: 1890. jún. 29.), cs. Schapringer J. (meghalt: 1896. aug. 1.) Justus Lipót (meghalt: 1902. júl. 22.), j. Engel Adolf (meghalt: Wienben, 1903. jan. 10.) arcképét a hitközség tanácstermében helyezték el örök emlékül. A város j. Engel Adolf emlékét azzal tisztelte meg, hogy a hitközség telke mögött elterülő uccát róla nevezte el.

A hitközség anyagi ügyeinek rendezése körül elévülhet-

len érdemeket szerzett Wertheimer Jakab elnök (1893 - 1895.) aki a 160 ezer korona függő adósságot a pécsi takarékpénztár által konvertálta s így módját ejtette annak, hogy a hitközség idők multán, tehermentes templom és iskola birtokába jutott.

Az állami anyakönyvek életbelépése folytán 1895-ben beállott új rendet a viszonyok mérlegelésével dr. Perls Ármin főrabbival egyetértőleg alkotta meg az előljáróság.

Erre nézve irányadó volt dr. Perls Ármin nagy készütséggel megírt műve: Tájékoztató a híveknek az egyházpoltikai törvények életbe lépése alkalmával, mely alapvető munkája zsinórmértékül szolgált az új rend megteremtésénél.

Wertheimer elnöknek emberbaráti alkotások körül is kiváló érdemei vannak. Az ő hathatós közreműködésével 1893-ban jött létre a tápintézet, amelynek továbbfejlesztésében nagy része volt Glass Hermann ellenőrnek, aki évről-évre, gyűjtés útján, fedezte az intézmény szükségleteit. Ezen munkában hűséges kitartással követte Braun Ármin előljáró, aki ez emberbaráti intézmény élén 1912. év óta eredményesen buzgólkodik.

Rajongója volt a Keletnek s főleg a Szent Földnek. Már 1894-ben zarándokolt oda, hogy betekintést szerezzen az Alliance ottani kulturális munkáiba. 1915. febr. 15-én hunyt el 83 éves korban.

A hazai zsidóság életében korszakot alkotó eseményt jelentett a zsidó vallás receptiójáról szóló 1895: XLII. t.-cikk. Az ennek folyamánaképpen a vegyes házasságok egyházi megáldása tárgyában keletkezett mozgalom, melynek szele hitközségünket is érte, teljesen eredménytelen maradt.

A millenium alkalmából 1896. május 10-én cs. Schapringer Gusztáv elnökle alatt a képviselőtestület Árvaház létesítését határozta el, e célra 20 ezer koronát szavazott meg. Ezenkívül még 28.200 korona gyűlt egybe. Ez az összeg is hadikölcsönkötvényekbe helyeztetett és értékét veszítette. cs. Schapringer Gusztáv 1896—1902. tartó működése alatt, a fősúlyt a hitközség pénzügyeinek rendezésére fordította. A Kőgyő-ucca rendezését keresztülvitte s a jövő építkezés programját előkészítette. Betegsége folytán, 1902-ben, a vezetéstől megvált, de az előljáróságnak tevékeny tagja maradt. Elhunyt Bécsben 1907. július 19-én. A korán sirbatért hamvai a pécsi családi sirboltban nyugszanak.

A hitközség osztatlan bizalmából 1902. január 1-től 1914-ig jánosii Engel József gyáros állott a hitközség élén, melyben már 1875 óta vesz tevékeny részt előljárói, iskolaszéki, elnöki és hitközségi alelnöki minőségben. Az adminisztráció mintaszerűségét a kor színvonalán álló alapszabályok tanácskozási rend és szolgálati utasítás kidolgozásában fektette le. A hitközség belső megerősödését új erőforrások nyitásával mozdította elő s tekintélyét kifelé is mindenképpen emelte. A régi hitközségi ház helyére modern kétemeletes bérházat építtetett,

mely 280 ezer koronába került. Ezen bérházban 2 üzlethelyiség és 14 modern lakás van.

Erzsébet foto.

Az új hitközségi palota.

1910. évi május hóban Ő Felsége jánosi Engel Józsefet a közélet és különösen a közgazdaság terén szerzett érdemének elismeréseképen a magyar királyi udvari tanácsosi címmel tüntette ki.

E fényes kitüntetés nem csupán személyének szól, s nem csupán egy hosszú érdemekben gazdag munkálkodásnak jutalma, mert annak fénye és hatása a pécsi izr. hitközség egyetemét is besugározza, mint, amelynek a kitüntetett férfiú szülötte, oszlopa és vezére. Résztvett a hitközség képviselőletében az 1912. évben Budapesten tartott Országos Értekezleten, melynek célja a felekezeti autonómia egységesítése volt.

Jánosii Engel József értékes irodalmi működést is fejtett ki, mely úgy itthon, mint a nagyvilágban is jó nevet szerzett neki. Már ifjú korában Wágner Richard „Das Judentum in der Musik“ című pamfletjére írt alapos készülségre valló vitaíratot (1869). A német könyvpiacra pedig megjelentek „Der Kabbalist“, „Die Marranen“, „Die Ehre, der Zeitung“, „Im Bichtstuhl“, „Der Kaufmann von Rom“ című zsidó tárgyú művei. A felekezeti lapoknak is szorgalmas munkatársa. Leg-

újabb műve egy magyar próféta (báró Eötvös József) című tanulmánya.

Mint a X. községkerület elnöke 1924 óta a felekezeti ügyek egyik kiváló szószólója.

Jánosii Engel József méltó munkatársa Forbát Arnold alelnök volt, ki főleg a pénzügyek, a jótékonyági és alapítványi munkák vezetése körül fejtett ki nagy tevékenységet és az építkezések vezetésénél elévülhetlen érdemeket szerzett. Társadalmi téren is vezérszerep jutott neki, polgártársai bizalma és köztisztelete már 1907-ben a pécsi Kereskedelmi és Ipar-kamara alelnöki székébe emelte, ahol a legválságosabb időkben, a szerb megszállás alatt és azt követőleg, hazafiasan működött és városának nagy szolgálatokat tett. 1923-ban a kamara elnökévé választotta és mint ilyen, a felsőházi póttagságot is elnyerte. A neki több ízben felajánlott hitközségi elnöki tisztséget, elfoglaltsága miatt, nem vállalhatta.

A hitközség történetének egyik fényes lapját teszi az 1911. évi december 26-án tartott diszközgyűlés jánosii Engel József elnök vezetése alatt, melyen a nagy ünnepi közönségen kívül jelen voltak : dr. Visy László Pécs sz. kir. város főispánja, dr. Piacek Emil főispáni titkár, dr. Nendtvich Andor kir. tanácsos, polgármester, dr. Egry Béla országgy. képviselő, Oberhammer Antal főkapitány.

Az ünnepély tárgyát képezte dr. Perls Ármin főrabbinak Ő Felsege által adományozott Ferencz József-rend lovagkeresztjének átadása.

Elnök melegen üdvözli a főispán urat, hálás köszönetét fejezi ki, hogy kegyes volt személyesen idefáradni s osztozni örömmünkben, melyet lelkipásztorunk legfelsőbb helyről jött kitüntetése felett érezünk. Főispán örömeinek ad kifejezést, hogy az igazi érdemnek adhatja át jutalmát.

A küldöttséggel érkezett főrabbit dr. Visy főispán a következő szavakkal üdvözli :

A költővel kezdem : Szép, nagy ősök emlékére visszatekinthetni, szép, oly törzsből származni, melynek neve bámulattal tölté be a világot : de megelőzni elődeit nagy tettekkel, sokkal dicsőbb és szebb, nemesebb hivatás. Ily valóban nemes hivatást töltött be az a férfiú, akinek ünneplése okából ezen alkalommal összegyülekeztünk. Hisz mindnyájan tudjuk, hogy Perls Ármin dr. főrabbi 32 évi működése a felekezet szolgálatában, szakadatlan láncolata a hit és haza, az erkölcsi élet fejlesztésének, a magyar hazafias érzés ápolásának, erősítésének s az ország és különösen városunk kulturális és gazdasági haladásának előmozdítására irányuló törekvésnek. Sokoldalú és eredményes működése magára vont a kultuszminiszter úr ő Nagyméltóságának figyelmét, úgyannyira, hogy egyenesen tőle indult ki a kezdeményezés, mely arra irányult, hogy Perls Ármin dr. legfelsőbb kitüntetésre ajánltassék. Helyénvalónak tartom a t. Közgyűlés előtt kiemelni azt, hogy Perls Ármin dr. főrabbi úr a kitüntetést soha nem kereste — a

jól végzett munka öntudatában keresvén és találván meg működésének jutalmát. S csak midőn a vallás és közoktatásügyi Miniszter úr ő Nagyméltóságának kitüntető bizalma és Ő Felségének, Apostoli Királyunknak kegyelme őt a befejezett tény elé állították, fogadta alattvalói hódolattal a legfelsőbb kitüntetést. S én, mint Pécs sz. kir. város főispánja, a kultuszminiszter úr ő Nagyméltóságának megbízásából, azzal nyujtom át Nagyságodnak ezen papi és hazafias működésnek legfelsőbb elismerése külső és látható jelét: viselje azt büszkén és önérzettel s azon tudattal eltelve, hogy a királyi kegy eme fényes megnyilvánulása, a legszélesebb köreiből a társadalomnak keltett élénk és rokonszenves visszhangot.

Kérem egyúttal Nagyságodat, ne tekintse a kitüntetést közéleti működése zárókövének, hanem legyen az első stádium-jelzője sikeres és közhasznú pályafutásának. És hogy az minél hosszabbra nyúljon s sikerekben minél gazdagabb legyen, mindnyájan szívből kívánjuk!

Jánosii Engel József szerencsekívánatait fejezi ki a főrabbinak legfelsőbb kitüntetéséhez, kívánja, hogy az sok éven át díszítse mellét, amelyből a haza és vallás iránti hűség és szeretet tanai mindig ragyogó ékesszólásban nyilvánultak.

Perls Ármin dr. a következőkben válaszolt:

Méltóságos Főispán Ur!

Ha a szerénység minden ember disze, papembernek szükséges kelléke, elengedhetetlen föltétele, *Conditio sine qua non*. Ámde a szerénységnek is megvannak a maga határai. Ha a pap ezeken a határokon túllép, ez az önbecsülésnek olyan hypertrophiája, saját személyének olyan túlértékelése, melynek a forgalomban semmi vásárlóereje nincsen. Ezen határok szerencsés felismerésének köszönöm a mai szép ünnepet. Alattvalói hű engedelmességgel és mély vallásos hódolattal fogadom ő cs. és kir. apostoli Felségének, jóságos ősz királyunk mindenre kiterjedő dús kegyelmének kitüntető adományát. Mély, hódolatos hálával adózom ő Nagyméltóságának, Zichy János gróf vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úrnak nemcsak azért a módfelett megtisztelő figyelmességéért, hogy engem, a hit és tudomány szerény, névtelen munkását itt a periferián észrevett és atyáskodó királyunk kegyelmének egy sugarát rám irányította, hanem és főképpen azért a leereszkedő nyájasságáért és jóleső elismerésért, melylyel csekély érdemeimet, kitüntetésemet megelőzően, oly lekötéző módon méltatni kegyeskedett.

Fogadja méltóságos főispán úr, mély és forró köszönetemet, hogy kegyes volt személyesen közénk fáradni és olyan szavak kíséretében tenni rá zajtalan papi és társadalmi működésekre az elismerés és bizonyára szinpátiájától megvesztegetett méltánylás koszorúját, melyekből nemcsak a tisztelet hideg fénye, hanem a szeretet jótékony melege sugárzik rám. S Önök is, nagyságos polgármester úr, nagyságos országgyűlési képviselő úr, méltóságos elnök úr s valamennyien tisztelőim, barátaim, hiveim, vegyétek hálás érzelmeimet, hogy eljöttetek velem örülni és megjelenésekkel fényessé, mélyrehatóvá és maradan-

dóbb emléküvé tenni rám nézve ezt az ünnepet. Uraim! Utszéli szólásmondás ilyenkor: Nem kerestem a kitüntetést. En ezt az izléstelen-séget nem követhetem el. Nem mondom, hogy kerestem és azt sem, hogy nem kerestem. De nem tehetem, hogy bölcseink egy szellemes észrevételét ne idézzem. Azt mondják: Az ember és a tisztelet évezredek óta előzködnek, kergetőznek, hogy egymást megfogják. Ebben a versenyfutásban mindig a tisztelet erősebb, a gyorsabb. S csak azon fordul meg, ki szalad elől. Ha a tisztelet van elől s az ember fut utána, soha nem éri el, mert a tisztelet az gyorsabb. Viszont, ha az ember van elől és a tisztelet kergeti őt, biztos, hogy előbb-utóbb mégis csak utóléri, mert a tisztelet gyorsabban fut.

Uram! 32 évre terjedő tevékenységemben szószéken, katedrán, társadalomban Isten és király, hit és haza, munka és szeretet voltak az én vezérlő csillagaim. Ezeket követem ezután is. Isten áldja meg jó királyunkat és hites tanácsosait. Isten áldja meg magyar hazánkat és hazánkban e nemes várost, nemes, lelkes vezéreit és közrendű polgárait, mindenkit, aki agyának gondolatával, szívének érzelmével, ajakának szavával, tollának betüvetésével, karjának erejével, egy téglát, egy kavicsot, egy-egy homokszemet hord a magyar kultúra palotájához. Ebben a palotában elférünk valamennyien, összejöhetünk, hogy áldozunk nemzeti kulturánk oltárain. Minden más törekvés elválaszt, szétbont, feltagol, már pedig a belső meghasonlásnak bukás a vége. Ez a törekvés összehoz, tömörít, erősít és megláttat velünk egy új jelet a régi felirással: In hoc signo vinces. Ebben a jelben győzni fogsz!

Az 1913. évi november 16-iki közgyűlésen áldoztunk Br. Eötvös József emlékének, kinek elnök által adományozott festményét Perls dr. avatta fel. Ez alkalommal elnök hivatkozva 40 éves hitközségi munkálkodására, elérkezettnek látta az időt, hogy az elnökségtől visszalépjén. Ezen kijelentését a közgyűlés sajnálattal volt kénytelen tudomásul venni, mert küldöttség által történt felkérés ellenére is, ragaszkodott lemondásához.

J. Engel József visszalépése után dr. Loránt Lipót elnökké, Justus Miksa alelnökké választottak meg. Hivatalba lépésük után nyomban néhai dr. Perls Ármin főrabbi itthelyi 25 éves áldásos papi működése jubileumát készítették elő, s úgy tervezték, hogy ezt az évforduló napon, méltó keretek közt fogják megünnepelni. Mindez csak szándék maradt. A boldogultra már súlyos betegség nehezedett, melyre Karlsbad-ban keresett gyógyulást. A legjobb reménnyel néztünk a javulás elé. Egyszerre csak a mobilizáció riasztó hírei száguldtak szét a világban, mely haza szólította a külföldön időző magyarokat s neki is sietve kellett hazafelé tartani. Hazatérve, megindult a tömegek özönlése a harctérre. Az izr. iskolát a pécsi 19. honv. gyalogezred szállotta meg s ezek századosa: Mihályfy százados, Perlst kérte fel, hogy a sereg elvonulásakor adja reájuk áldását. Tengernyi nép s minden századbéli katonaság töltötte meg a nagy templom-udvart s láztól gyötörve állott az át-

szellemült főpap a szószékre és prófétai ihlettel mondta el a táborba szállókhoz intézett harci szónoklatát. Szem nem maradt szárazon. Az ünnepély végén odalépet Mihályfy százados tisztjei kíséretében a szónok elé s meghatottan vett tőle búcsút. „A mielőbbi viszontlátásra“, volt válasza. Csakhamar találkoztak is lelkeik az Örökkévalóságban. Perls szeptember 8-án halt meg, Mihályfy szeptember 9-én lelt hősi halál. Hattyú dalát augusztus 18-án, Őfelsége születése napján, zengte el a zsinagógában tartott fényes ünnepélyen s Példabeszédek XIV. 34. verse nyomán „Igazság magasztalja fel a népet, de a nemzetek iránti elnézés bűn“, csodálatos éleslátással fejtegette a napi eseményeket.

1914. szeptember 8-án zárta le Budapesten a Herzl-Szana-tóriumban szemeit örök álmra és szeptember 11-én kísértük Pécssett nyughelyére. Szívünk kegyelete örkdni fog hamvai felett, életét és működését Weisz G. szerkesztette „Perls emlékezete“ című füzetben örökítettük meg. Sok tudományos értekezésein kívül, négy kötetnyi szónoklata, több, mint száz beszéd hirdeti ragyogó szónoki erejét, elmélkedéseinek eleven-ségét és bölcselkedésének mélységét.

XII. Dr. Perls Ármin életrajzi adatai és irodalmi munkássága.

Perls Ármin életrajzi adatait a következőkben foglaljuk össze. Született 1853 november 1. Nagykárolyban. Középiskolai tanulmányait Nagyváradon végezte 1874-ben a berlini Hochschuleba iratkozott, ahol 1879-ben nyert rabbiképesítést, bölcsész-tudori oklevelét Jénában szerezte meg. Háttárát Perls Mayer nagykárolyi, Fürst Lázár gyöngyösi és Friedmann R. nyiregyházi főbbik adtak neki. Működését Kassán kezdte meg 1879-ben, onnan 1882-ben Kecskemétre került, oly keretbe jutva, mely egyéniségének és lelkiületének jobban megfelelt. A nagy magyar város hékés egyszerű népe, dologtevő buzgalma, őszinte vallásossága a fiatal pap munkakedvére serkentőleg hatott s ott rakta le azoknak a munkáknak alapjait, melyeken Pécssett dolgozva, országos hírnevét megszerezte. Hét évig működött Kecskeméten s a közönség tiszteletét, felekezeti külömbség nélkül szerezte meg magának elannyira, hogy még ma is osztatlan szeretetben él ott emléke.

1889. évi szeptember 17-én foglalta el pécsi székét s 1914. évi szeptember 8-án Budapesten bekövetkezett haláláig töltötte azt be.

Csodás alkotó képességével, áldásos működésével élénk lendületet adott hitközségünk minden intézményének. Oly termőmagot hintett el hitközségünk talajába, melyből a haladás, a megújulás virágai fakadtak. Lelkének ereje, tehetségének kiválósága oly szellemet teremtett, mely irányadó lesz a jövendő idők távol messzeségeire. Terve-

zett, épített és alkotott egész életén keresztül, melyet nemes önzetlenséggel szentelt a köznek, egyházának és vallásának. Jóságos arca, szelid mosolya, továbbra is köztünk él! Tündöklő beszédei örök szózatként vésődtek lelkünkbe. Érenél is maradandóbb emlék az, melyet ő állított magának templomunkban, iskolánkban, a hitközség minden intézményében s halálát sirató szomorú hiveinek lelkében

Kimagasló egyéniségét találón jellemzi **Dr. Lőw Imanuel**, szegedi főrabbi:

Papi tevékenysége felölelte az istentisztelet, a tóra tanítását, az iskolát, a belső missiót, a szegényügyet. Szavának gyújtó hatása nem állt meg a zsinagóga küszöbénél, mert az ország fiai közül sokan jóindulatukba zárták és elismerő méltánylásukba fogadták a zsidóságot, amely e nemes városban ily fényes képviselőt nyert.

És a társadalom értékelte őt. Társas együttlét és ünneplés alkalmával a közérzésnek ő lett hivatott tolmácsa, örömmel hallgatott kifejezője. Nemcsak egyházának volt beszédes ajka, hanem e város közéletének is. Ha serleggel kezében felszólalt, sokoldalú érdeklődésének találó megfigyelései, meglepő fordulatai, revelációként ható hasonlatai felvillanyozták a hallgatóságot s nem egyszer országos visszhangot keltettek.

A szentírásban és régi bölcsseink mondásaiban csodás, finom tapintattal ismerte fel az egyszerű, szinte közhelynek látszó igében a csiszolt drágakövet. Kezébe vette a fakultnak, avultnak tetsző igét és amint fogatta elméje kohójában, megcsillant benne a köszörült gyémánt sugártörése, ragyogóvá lett. A régi érem forgalomkoptatta nemes érce új veretűvé vált.

Útol nem ért, páratlan volt szónoki művészete közöttünk! Előkelő megjelenése, szemének fénye, előadása páthosza, hangjának érce, jogos önérzetének, leplezetlen nyíltságának igézete lebilincselte a hallgatót, aki gyönyörködött dús képekben, pazarkincsű, eszmeformáló szóban. Csodálatos varázssal hatott ez a gyönggyel ékes ékesszólás, ha hivei elé állt és megcsendült ajkán a világ legbűbajosabb, legpazarabb hangszere: a szó.

Dr. Kiss Arnold budai főrabbi így emlékezik meg:

Perls Árminnak, a szónoknak, a lángajku tanítónak képét festem. Hite bensőséges, meggyőződése sziklamélyeiből fakadó. Hivatása nem mesterség, nem is szemképráztató művészet: eszmény, az eszmények erejétől ihletett léleki ek tűzáradása. Nem azért Izrael papja, mert azzá avatták, mert ez a kenyeret adó hivatala, de azért mert másképpen élni nem is tudott volna, pályája, hivatása: szerelme, vértanusága és boldogsága egyaránt. Hit lakott benne, nem holt örökség, merev magabazárkózás, de élő, fakadó, fejlődő, ezer fordulásból táplálkozó hite s amerre az ő lelke szépet, mélységes gondolatot, poézist, igazságot talált, mind felkutatta s magáévá tette, vitte, hogy az ő oltárát, Izrael oltárát szépítse, díszítse vele. A szentírás rejtett gondolatait zseniális intuícióval kihámozta, a midrás allegóriát csodás köl-

tésszettel, rokonszívvel tudta megérezni, a talmudnak legridegebb helyei kincséből lettek számára, fonnyadtnak látszó virágra rá tudott lehelni s gyönyörű, üde liliommá lett a kezében, buvárkodott a titoktan zohári mélységeiben s talált bennük gyöngy szemet bőven, salaktalanná tette, ókornak klasszikusai, az új idők nagy írói, a természettudományok, a bölcsészettudományok igazságai az ő modernköntösű, de régiszellemű derása gyöngyfüzérére kerültek. És megáldotta az Isten gyönyörűségeken édes szép magyar nyelvünk mesterei ismeretével, elragadó előadói művészetével: Perls Ármin a szószéken a legnagyobbak közé tartozott. (Egyenlőség, 1914. szept.)

Dr. Neumann Ede nagykanizsai főrabbi így jellemzi Perls egyéniségét: „P. Á. önálló maga nemében befejezett, másoktól teljesen elütő egyéniség. Rendkívül éles elme, erős ész és gránitból faragott jellem. Nem jár mintaképek után, gyűlöli a sablont és nem ismer megalkuvást. Mindenben eredeti. Félte óvja egyéniségét. Ott van annak a bélyege mindenben, amit cselekedett és alkotott. Családi tradíciók és ifjúkori tanulmányai a talmudhoz vonzották és talmudistának maradt teljes életén át. Önálló, szabadnak, kritikusként. Sohasem mondott le szellemi függetlenségéről, mindent egyéniségéhez hasonlított és nem simult soha mások felfogásához, nem rendelte alá magát idegen gondolatoknak. Műveltsége széles alapokon épült fel, érdeklődési köre folyton tágult, szelleme gazdagodott, tartalma bővült, de egyénisége sohasem törődött el. Ragyogó ékesszólása isteni adományul jutott neki. De a szónak nagy erejét, amely osztályrésze volt, a saját munkájával folyton fejlesztette és nemesítette. El leste a szent nyelv titkait és megértő lélekkel emelkedett fel nagyjaink eszméinek magasságára. Szent íróink és bölcséink szava új életre támadt az ő beszédeiben. Éles elméje, mélyen behatolt annak értelmébe és párját ritkító ötletességgel értékesítette azt elmélkedéseinek élnépszerűsítésére. Minden beszédén meglátszik az a lelkiismeretes gondosság, az a nagy szeretet, amellyel megalkotta azokat és mindegyikök magán hordja géniuszának bélyegét.” (Magyar Izrael, 1914. okt.)

Utóda: **Dr. Wallenstein Zoltán**, dr. Blau Lajos jubileumi emlékkönyvében így körvonalozza Perls egyéniségét:

„P. Á. Nem csak aranyszájú szónok, de gondolkodóan rengeteget összetanult fő is volt. Bámulatos jártasságú a roppant kiterjedésű zsidó teológiai tudomány minden ágában. Az ember szinte rádöbben a speciális rabbinikus deciziók, a responzum irodalom berkeiben való otthonosságára. Ha elvonultatjuk magunk előtt szédületes vallási és profán tudományos képzettségét, ex fontibus invencionális eredeti megállapításait s rá gondolunk a szóra, hogy verba volant scripta manent, azt kell gondolnunk, hogy írni nem igen szerethetett. Legalább is a könyv alakot nem igen favorizálhatta. Mégis változatos vonatkozású és tartalmú mesterei disszertációk serege maradt utána. És még valami. Négy kötet beszéd. Nem is beszéd, hanem Isten áldotta zseniálisan ragyogó szónokművészi megnyilatkozás. Ez a négy kötet a világ legnagyobb retorai között is a legeslegelső sorba

emeli. Benne van az egész Perls Ármin. Benne van feneketlen universális tudása, ragyogó elméje, csillogó szelleme, rendületlen hite, gondolat gazdagsága, irodalom ismerete, nyelvművészete, a rabbi szuverén méltósága, a nagy horizontu kultur ember analizáló életmegfigyelése, az isteni génus prófétai szellem csókja. Ez a négy kötet beszéd életbiográfia és tudományos monográfia. Többetmondóan beszél katalógusnyi könyvprodukciónál.”

Irodalmi munkásságát a következő jegyzék tünteti fel:

1881. Drei Traureden. Kassa. 18 oldal.
1884. Korszerű prédikációk. Szeged.
A messiás. M. Zs. Sz.: 304—310 o'dal.
Az anyakönyvvezetés kézikönyve. M. Zs. Sz. 496—498 old.
1885. Az anyakönyvelés fejlődéséről. M. Zs. Sz. 9—12 oldal.
Dr. Goldziher memorandumáról. M. Zs. Sz. 616—619 old.
1886. A reformált izr. egyház. M. Zs. Sz. 120—123 old.
1888. Ünnepi és alkalmi prédikációk. I. kötet. Ünnepi prédikációk.
Az országos iroda körlevele. M. Zs. Sz. 162—167 old.
Zsoltár-fordítás. M. Zs. Sz. 292, 397—348 old.
A dicsőség jelvényei. Emlékbeszéd Hochmuth Ábrahám veszprémi főrabbi felett. Budapest.
1889. A három oszlop. Prédikáció, Pécs.
Jézus nevei a talmudban. M. Zs. Sz. 193—200 old.
Jeremiás siralmi. M. Zs. Sz. 97—100, 285—288, 340—343, 403—405 old.
1890. Jeremiás siralmi. Előszóval. Pécs. 40 l. — 16°
A magyarok Mózes. Emlékbeszéd Kossuth Lajos felett.
Grünhut Ignác emlékezete. Pécs.
Emlékbeszédek. Pécs.
1891. (114., 115. zsoltár.) Zsoltárok. M. Zs. Sz. 437—438 old.
Jób. Szeged. 32 lap, mint kézirat.
1892. Az eljegyzési benediktióról. M. Zs. Sz. 714—715 old.
1893. Öregek koronája. Pécs.
1894. Nehéz misna. M. Zs. Sz. 158—161 old.
Tanulmányok a bibliai bevezetés köréből. M. Zs. Sz. 714—719 old.
1895. Csonka borajta. M. Zs. Sz. 348—356 old.
Tájékoztatásul a híveknek az egyházpolitikai törvények életbe léptetése alkalmából. Pécs.
1896. Kelet és nyugat. Prédikáció.
Ahasvér. I. M. I. T. évkönyv. 1897, 12—24 old.
1898. Erzsébet. Pécs.
Schulhof Róza emlékezete.
1900. Homályos borajta. M. Zs. Sz. 68—70 old.
A kapcsolatos áldások kánonja. M. Zs. Sz. 128—132 old.
Ősök és próféták. Sabuóti beszéd. Pécs.
A másál világából. I. M. I. T. évkönyv. 1902.
1903. Szellem és ige. Pécs.

1905. Máté evangéliumának eredeti nyelve. M. Zs. Sz. 52—59 old.
Az írástudók díszruhája. M. Zs. Sz. 146—151 old.
1906. A haj levágása a régi zsidóknál. M. Zs. Sz. 121—128. old.
1907. I. M. I. T. bibliája : Zsoltár, Példabeszédek, Jób, Jeremiás siralmi fordítása.
Az istenfélő asszony. Gyászbeszéd. Wertheimer Jakabné szül. Schwarz Sarolta ravatala fölött. Pécs.
Az előadás művészete a régieknél. Magyar Izrael I. 155—156, II. 7—10 old.
1908. Beszédek. III. kötet. 38 beszéd, 171 lap.
A zsidó termet közepmértéke a talmud korában. M. Zs. Sz. 368—377 old.
Perls Mózes élete és döntvényei. Máriaróssziget 1908. 192 lap.
1909. Hámán bitófája. M. Zs. Sz. 130—132 old.
Zsidó kulturvilág. Magyar Izrael III. 169—171 lap.
1910. Jánosi Engel Adolf emlékezete. Emlékbeszéd arcképének leleplezése alkalmából.
1911. Egy hom lyos Pesziktahelyről. M. Zs. Sz. 138—144 oldal.
Un passage obscur dans la Pesikta. R. E. J. 62, 236—239.
Der Minhag im Talmud. Festschrift zu Israel Lewy's siebzigstem Geburtstag, 66—75 old.
Der Selbstmord nach der Halacha. Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums 55, 287—295 old.
1913. A magyar zsidóság felszabadítója. Emlékbeszéd Eötvös József báró arcképének leleplezése alkalmából. Pécs, 1913. nov. 16.
1914. Das Plagium. Monatschrift für Gesch. der Wissenschaft des Judentums 58. 305—322.

Ravatala felett gyászbeszédet tartottak :

1. *a templomban* :

Dr. Lóránt Lipót hitközségi elnök, dr. Ungár Simon eszéki főrabbi, dr. Flesch Ármin mohácsi főrabbi.

2. *A templom udvaron* : dr. Junger Mózos siklósi főrabbi, dr. Greiner József iskolaszéki elnök, Weisz Gábor titkár.

3. *A temetőben*. Rosenthal Tóbiás bonyhádi főrabbi, dr. Rubinstein Mátyás szekszárdi főrabbi, László Ferenc, a tanítványok nevében, az 1914. évi október 27-iki zsinagógai gyászünnepélyen Lőw Imánuel dr. szegedi főrabbi.

A sírkő felavatásánál dr. Flesch Ármin mohácsi főrabbi.

XIII. Világháború és a szerb megszállás.

A háború okozta gondterhes napokban dr. Loránt Lipót elnök, főigyekezetét abban látta, hogy a hitközség hazafias kötelmeit áldozatkészséggel teljesítse. A nyomor enyhítésére bőséges forrásokat tárt fel, a népkonyhát átszervezte, azt az éhezőknek megnyitotta, a szegény gyermekeket felruházta,

a hadbavonultak feleségeit pénzzel, élelemmel és tüzifával látta el s a hitközség hozzájárulásán kívül, egyesek jólelkű adományai szolgálták a költségek fedezetére. A hitközség és annak intézményei példásan vették ki részüket a hadikölcsön kötvények jegyzésében. A le nem kötött alapítványi pénzeket a címletekbe helyezte, s ma a hitközség kezében 2 millió 300 ezer korona értékű ilyen kötvény van. Az iskola épületet a katonaság foglalta le, ami a tanítás menetét felette károsan befolyásolta. Egy terem maradt csak fenn a bérházban, amelyben felváltva tanulhatott az ifjúság. A tanítás különben sem lehetett eredményes, hisz a tanszemélyzet élelmezési ügyekkel volt elfoglalva s a tisztviselők nagyrésze katonai szolgálatra volt beosztva, s így minden téren csak hiányosan folyhatott a munka.

1917. december 23-án zsinagógánkban ünnepeltük az emancipáció 50 éves fordulóját s Weisz Gábor titkár emlékezett meg azokról a férfiakról, akik a magyar zsidóság jogi és történelmi helyzetének kiépítésében fáradtak s a receptió előharcosai voltak s akiknek nevei arany betűkkel fénylenek a felekezet évkönyveiben: Mezey Mór, Szabolcsi Miksa, Vázsonyi Vilmos, Mezey Ferenc.

A rabbisági teendők intézésével az előljáróság Weisz Gábor titkárt bízta meg, aki a válságos viszonyok közt 1914—1920-ig végezte a folyó templomi, temetői és irodai agendákat, az ifjúsági istentiszteleteken szombatoként exhortációt tartott, búcsúztatta a harctérre vonuló csapatokat, látogatta a kórházakban fekvő beteg katonákat és a tábori istentiszteleteket végezte Ernszter Géza és Müller Salamon kántorok segédletével.

A hivatalból kirendelt tábori lelkészek közül Dusinszky Mihály, dr. Péner Miklós, dr. Bernát Miklós, Freudiger Mózes rabbik keresték fel az itt állomásozó ezredeket s a laktanyában vagy a zsinagógában végezték a lelki gondozást.

Dr. Lóránt Lipót 1919. január 1-ig töltötte be az elnöki tisztelet, társadalmi téren is érdemes munkát végzett, a betegek tömegét gyógykezelte önzetlenül, köztisztelet és elismerés kísérte, mint a városi törvényhatóság tagja, mint tiszteletbeli főorvos, nagy érdemeket szerzett és szép példát mutatott abban, mint kell és lehet a tudományt a hittel szépséges harmóniába hozni. Ebben a szellemben élt és munkálkodott az emberiség javára. Meghalt 1922. augusztus 5-én. Végtisztesség-tételén a város közönsége osztatlan részvéte nyilvánult meg.

A világháború végfelé s az azt követő szerb megszállás alatt a pécsi járás és a szomszédos megyék területén fekvő falvakban a zsidóság helyzete nagyon válságosra fordult, többnyire a változott gazdasági helyzet következtében, sokan özönlöttek a városba s így a pécsi hitközség tetemesen meggyarapodott lelkekben. A hitélet ápolása és az ifjúság vallásos nevelése szükségszerűen követelte, hogy a rabbi-szék mielőbb be-

töltessék. A vezetőség dr. Pfeifer Izsák főrabbi személyében állapodott meg, aki 1916. évi december 30., IV. Károly király koronázása napján, funkcionált a pécsi zsinagógában s a közönség szimpátiáját megnyerte. 1920. február 8-án választotta őt az előjáróság, mint helyettes főrabbit és középiskolai hittanárt. Ezen tisztségében nemcsak hitéleti működésével, hitoktatással, a népiskola fellendítésével, a Talmud Thóra kiépítésével, az ifjúsági önképzőkör szervezésével és vezetésével szerzett érdemeket, hanem társadalmi szereplésével is a felekezet díszére vált. A szerb megszállás alatt dr. Pfeifer hazafias viselkedéseért a megszálló hatóságoktól sokat szenvedett. Hitvesét gyakori kísérletezés után sem engedték be s neki sem adtak átlépési engedélyt. 1920. aug. 3-án memorandumot nyújtott be a pécsi polgárság, melyben tiltakozott a tervbevett városi képviselő választás ellen, kijelentve, hogy azon semmiképen sem vesz részt. Zichy Gyula gróf megyéspüspök vezetésével ezer főnyi monstre-küldöttség jelenik meg Raits kormánybiztos előtt. A memorandumot az izr. hitközség nevében dr. Pfeifer Izsák írja alá s így a szerbek fekete könyvébe kerül, ennek hatását minden alkalommal éreztették vele. Benne lelkes és a zsidóság eszméitől ihletett férfiút tiszteltünk s bárha állásában véglegesítették s ittmaradását nagyon kívánatosnak tartották, 3 évi működés után, állását a monori főrabbi székkel cserélte fel.

Justus Miksa elnök működését a veszített háború és a szerb megszállás súlyos feladat elé állította. A köztársasági államformát oly szélsőséges eltévelyedés követte, mely nemcsak hazánkat sodorta romlásba, hanem felekezetünk helyzetét is hosszú időre tette válságossá. A jelenségekkel szemben önmérséklésre és lemondásra intette a közönséget és a vallásosság mélyítésével az összetartozandóság érzetének fejlesztésével iparkodott hatni a közönségre. Teljesen elvágva az országtól, csak egy elkésett és véletlenül hozzánk jutott jelentésből tudtuk meg, hogy a nyomasztó politikai és közgazdasági viszonyok mellett is, eleven zsidó élet lüktet s mindenütt azon vannak, hogy megmentsek, erősítsék és felépítsék azt, ami a zsidóság örök tulajdona, a hitet és tudást. Ehhez képest azután minden intézkedést megtett, hogy a hitéletben, mint a kultúra terén, minden lehető elkövettessék a közönség ebbeli érdekeinek felkarolására, s hogy jótékonyági intézményeink fokozottabb teljesítményeket végezzenek.

A hitközséget a templom építésből származó 160 ezer korona és a bérházból származó 280 ezer korona törlesztési kölcsön terhelte. 1920. március 9-én, Justus lehetővé tette, hogy 47 hitközségi tag nagylelkűen felajánlott 375 ezer korona kölcsönt, mely összeg befizetésével a hitközség házai teljesen tehermentesítették. Jelzett tagok azután csakhamar a kölcsön-pénzeket jótékony célra ajánlották fel. Justus Miksa buzgó

és lelkes elnöktársa: dr. Greiner József alelnöki állásáról lemondván, tekintettel a hitközségi adminisztráció jelentékeny tágulására és Justus Miksa egészségi állapotának hanyatlására, 1920. április 5-én, a sok év óta mint előljáró működő Neumann Ignázt választotta meg alelnökül. Az 1922. április 16-án tartott közgyűlésen Justus Miksa IV. Károly király elhunytá és az Erzsébetvárosi Demokrata-Köri merénylet mártírjairól, Szegő Miksáról és társairól, emlékezett meg, ugyanakkor Vázsonyi Vilmos és Sándor Pál országgyűlési képviselőket elszánt és bátor fellépésükért egyhangú lelkesedéssel a hitközség tiszteletbeli tagjaivá választotta meg.

1921. augusztus 22-én szabadult fel városunk a szerb megszállás alól. A zsidóság hazafias örömmel vett részt megyeszerte a nemzeti hadsereg fogadtatásában és zsinagógánkban hálaadó istentiszteletet tartottunk annak öröme, hogy ismét összekapcsolódtunk a hazával és nemzettel. Dr. Pfeifer Izsák lendületes beszéddel ünnepelte a történelmi momentumot és fejtegette az immár reánk váró feladatokat.

Ez évi október 5-én nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr őfőméltósága Pécsen időzvé, a hitközség képviselője tisztelgett előtte s dr. Pfeifer Izsák tolmácsolta a felekezet hódolatát. Őfőméltósága kedvesen fogadta a küldöttséget s e szavakkal válaszolt: „Köszönöm üdvözlő szavait. Ragaszkodjanak a jövőben is a magyar nemzeti gondolathoz és ápolják továbbra is mindenkor önzetlen, áldozatokra készen a hazaszeretet erényét,“

Súlyos kötelmeink teljesítésében helyt is állottunk, mindenkor zokszó nélkül áldoztunk a haza minden intézményének újjáépítésében. Ezen áldozathozatal mellett az a veszedelem fenyegette hitközségünket, hogy több oly családot, kik a város becsületes polgárai voltak, adófizetési kötelezettségük szerint pedig feltétlen kívánatos polgári elemeknek voltak tekinthetők, kiutasították és a város elhagyására kényszerítették. Elnök megtette ez ellen a kellő lépéseket a belügyminiszternél, aki elrendelte, hogy e torturának alávetett pécsi lakosok ügye a főispán és a polgármester bevonásával revízió alá vétessék s a kiutasítási határozat, az érdemleges elintézésig, felfüggesztesék. Ennek az volt az üdvös eredménye, hogy megszűnt a pécsi kirendeltség ebbeli munkája s a kiutasításoknak vége szakadt.

XIV. A hitközség jelene.

1922 augusztus havában a főrabbi szék betöltésének kérdése foglalkoztatta ismét az előljáróságot. Az előljáróság azokon kívül, akik pályáztak, meghívta dr. Wallenstein Zoltán komáromi főrabbit, akinek jeles képzettségéről országos tekintélyek a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak. A választás ez évi

december 25-én ejtetett meg. Hivatalába való beiktatása 1923 március 11-én fényes ünnepek között folyt le. Beiktatta dr. Fischer Gyula pesti főrabbi és jelen voltak a felekezetek, Pécs város hatóságának, a megyének, a hadseregnek, az állami hivataloknak és a pécsi társadalom minden intézményének képviselői, tekintélyes számban. A főrabbi kíséretében érkeztek dr. Mezey Ferenc, az Orsz. Izr. Iroda elnöke, dr. Flesch Ármin mohácsi, dr. Herczog Manó kaposvári, Lebovits József mágocsi főrabbi és a szomszédos hitközségek elöljárói.

Dr. Fischer főrabbi beiktatási beszédéből a következő sorokat idézzük :

Dédatyádnak, a Rabbi Meirnek szelleme járjon előtted — kezdte beszédét Fischer dr. — Meir annyit jelent, mint világosságot terjesztő. Terjesszél te is világosságot a lelkekben, világosságot a szivekben. Legyünk jó zsidók, úgy leszünk jó magyarok. Mert hiába akarják tőlünk a mi magyarságunkat elvenni, aki azt akarja tőlünk elrabolni, az előbb szakítsa ki a szivünket. És járjon veled jeruzsálemi paprokod, Mózes Nachum szelleme, hogy amint Mózes hirdette Izrael igazságait és volt az egész emberiség törvénytánítója, akkép légy Te is híveidnek tanítója és amint Nachum hirdette az embertestvériség prófétai gondolatát, úgy Te is tanítsd meg az embereket arra, hogy szeressék egymást, mint testvér a testvért.

Wallenstein Zoltán dr. főrabbi beszédéből :

Azt mondom — így szólt —, hogy nekünk tradícióra van szükségünk, mert a hagyományok nélküli tanítás fundamentum nélkült épület. Midras bölcseink is úgy tanítják, hogy csak az a nép fejlődhetik, csak annak van joga a jövőhöz, mely a múltjához köti haladását. Nekünk tradícióra van szükségünk, csakhogy ezeket a tradíciókat össze kell kötnünk a modern gondolatokkal és modern eszmékkel. Egy olyan korban, melyben talmi tanítások elborítják a világot konvencionális hazugságokkal, mi reneszánszt várunk, reneszánszt akarunk, úgy, hogy munkába fogjuk a jövő generációt, mert helyesen jegyzik meg bölcseink : nem a fizikai erő az állam és a vallás biztosítéka, hanem a jövő generáció lelkelete a nemzet és a hit záloga. Az ifjak és hajadonok seregei, melyekben a múlt tradíciója homlokukon csókolja a jövő reménységét.

A beiktatást a küldöttségek fényes sorozata követte és végezetül emelkedett hangulatú közvacsorán találkozott az ünneplő közönség és hallgatta meg a szebbnél szebb elhangzott beszédeket.

A lefolyt ünnepek után erős iramban indult meg a hitközségi intézmények általános újjászervezése, a beállott hiányok pótlása, az előjáróság célszerű munkabeosztása, az újjáépítés lehetőségeinek keresése.

Fájdalommal kellett megállapítanunk, hogy a felekezetünket és annak jogait oly mélyen sértő rendelkezések még nem

szüntek meg és büntetlenül folyik ellenük a megvádolás és izgatás. A numerus clausus kirekeszti ifjainkat az egyetemekről, akik pedig oda mégis bejuthattak, bántalmazásoknak vannak kitéve. E megpróbáltatások hullámverései között a vezetőség belső munkájában oda törekedett, hogy a hitközség erejét megszilárdítsa és a kapcsolatot a kongresszusi szervezettel megteremtse. Az 1924 április 6-án a közgyűlés testvéri belátással és a viszonyok mérlegelésével elérkezettnek látta az időt, hogy önkormányzatunk biztosítása szoros kötelességünké teszi, hogy eddigi passzivitásunkból kilépve, karoljuk fel az egyesülés szükségességét s a szervezetbe belépünk.

Az Országos Iroda a belépést tudomásul véve, ez elhatározásunkat az egyetemes célok szempontjából igen üdvösnek mondta, felkérte Justus Miksa elnököt, hogy arra való tekintettel, hogy a X. izr. községkerület elnöki és h. elnöki tiszte betöltetlen, biztosi minőségben a községkerületi közgyűlést hívja össze. Mire az alakuló közgyűlést május 29-ére Pécsre hívta össze, mikor is az egyesült Baranya és Tolna megye hitközségi szervei teljes számban megjelentek, ezen a választásokat lefolytatta s a kerület székhelyét Pécsre helyezték át. Elnökké Justus Miksát, h. elnökké dr. Gulyás József szekszárdi hitk. elnököt választotta meg. Justus Miksa korán bekövetkezett halála után az elnökség megüresedvén, az agendákat átmenetileg Neumann Ignác alelnök vezette, mignem helyére jánosii Engel József választatott. Dr. Gulyás József lemondása folytán a h. elnöki tisztség dr. Krón Ferencre szállt át.*

1923. év tavaszán vált nyilvánvalóvá a kormány elhatározása, hogy a volt pozsonyi Erzsébet tudományegyetemet Pécsre helyezi át. Az egyetem ez év őszén történt megnyitása új feladat elé állította a hitközséget s arra utalta, hogy a zsidó egyetemi hallgatók élelmezéséről gondoskodják. Hitközségünk több lelkes és áldozatkész tagja karolta fel ezt az eszmét s helyben és a vidéken nagy propagandát indított meg, pénz

* A X. községkerület tisztikara.

Elnök: jánosii Engel József, h. elnök dr. Kron Ferenc Szekszárd, főjegyző dr. Greiner József, titkár Weisz Gábor.

Elöljárósági tagok: dr. Wallenstein Zoltán főrabbi, Fischmann Ármin, Fürst Gyula, dr. Pap Sándor, Róth Sándor, dr. Radnai Emil, Pécs, Vida Dezső Mohács, dr. Gulyás József Szekszárd, Kaiser Ede Bonyhád, dr. Balog Miksa Dombóvár, Bleyer Lipót Dunaföldvár, Vida Miklós Siklós.

Ker. bíróság. Elnök dr. Porges Miksa kur. bíró, h. elnök dr. Schwarz Béla ügyvéd, Mohács.

Költségvetési biz. elnök: Neumann Ignác h. elnök dr. Gulyás József Szekszárd.

Iskola bizottság. Elnök: dr. Greiner József.

és természetbeni adományok gyűjtésére. Az első lépéseket erre dr. Miskolczy Vilmos, a Zs. M. főiskolai hallgatók országos szövetségének társelnöke és a Nőegylet megbízásából dr. Greiner Gizella tették meg. Az egész ország területén megindított gyűjtés és a Pécsét és vidéken rendezett estélyek várakozáson felüli eredménnyel jártak. Erre az átmeneti bizottság az intézmény vezetésére a hitközséget és Nőegyletet kérte fel s 1923 október 14-én ünnepélyes közgyűlés keretében adták át a Menzát rendeltetésének, mely azóta otthona az ország minden részéről idekerült zsidó ifjuságnak.

A Menza-bizottság dr. Wallenstein Zoltán főrabbi, Róth Sándor, dr. Greiner József, Bruck Sándor, dr. Pap Sándor, Fuchs Sándor, Nyitrai Andor, Fischmann Ármin tagokból alakult meg s kebeléből megválasztott elnökül Roth Sándor, ki áldozatkészségével példásan jár elől, egyházi elnökül dr. Wallenstein Zoltán, főjegyzőül dr. Greiner József, ügyvezetőül Róth Pál, pénztárosul Révész Miksa. A hitközségi elöljáróság tápintézeti helyiségét engedte át a Menza céljaira. A Menza 1923 október 1-én nyílt meg s azóta folytatja áldásos működését. Ez évi október 18-án alakult meg a Menza ifjúsági egylete is, vállalta az ifjúság szellemi vezetését, hogy szervezeten, csendes munkában, minden kilengés nélkül folytassa tanulmányait, más részben segítse és támogassa a szegény hallgatókat.

A világháboruban elhalt hősök emlékműve tárgyában a közgyűlés bizottságot küldött ki s Forbát Alfréd, városunk szülöttje, berlini műépítész elgondolása és tervéi szerint a templom külső falán, az északnyugati sarok rizalitban lévő négyszögön művészi kivitelű tábla került, melyre a 92 hős neve vésetett.

A hősök névsorát a beérkezett jelentések és igazolványok alapján Radnai Emil dr. elnöklete alatt működő bizottság állapította meg. Ezen bizottság tagjai a világháboruban résztvett tartalékos tisztek közül: Déri Gyula, jánosi Engel Róbert dr., László Emil dr., Karcag Jenő dr., Róth Pál, Szántó László dr., Schwarz Mór, Wolf Mór dr. voltak.

Fájdalmas veszteség érte a hitközséget Justus Miksa elnök elhunytával 1925 június 13-án. Balatonfüreden keresett gyógyulást s ott érte a halál. Mélyen megrendülve fogadta a pécsi közönség halála hírére s őszinte fájdalommal látta soraiból távozni azt a férfiút, aki egész életét, minden tudását, nemes törekvését hitközsége szolgálatába állította. Az elöljáróság méltó módon róttá le kegyeletét emléke iránt: a hitközség halottjának tekintette. Végtisztességtétele június 15-én folyt le óriási közönség, a törvényhatóság, felekezetek, kezeitek és a szomszédos hitközségek képviselőinek jelenlétében. Elhunytá után az ügyvezetést Neumann Ignác helyettes elnök

látta el, a több évtizedek óta megszokott gondossággal és lelkiismeretességgel.

Az alapszabályok korszerű módosítása ügyében bizottságot küldött ki, ez jánosi Engel József irányítása mellett a munkálatot befejezte s az előjárásnak további intézkedés végett beterjesztette.

1926. évi április 4-én a közgyűlés dr. Nemes Vilmos ügyvédet, a pécsi ügyvédi kamara alelnökét, (jelenleg elnöke) választotta elnökévé, aki szeretettel szolgálta a hitközséget, egyidőn annak alelnöke is volt. A bizalom e megnyilatkozását készséggel fogadta, de a tisztséget csak átmenetileg vállalhatta. „Ha a gazdasági viszonyok szülte akadályok felettünk elsimulnak, programját ki fogja fejteni, egyelőre fontosnak tartaná a templom kibővítésének s egy modern kultúrház emelésének kérdésével foglalkozni. Ez épületben helyet találjon a téli imaterem, nagy felolvasó terem, menza és a hitközségi hivatalos helyiségek. Elnöki működése minden politikai ténykedést kizár, tudatában van annak, hogy feladata kizárólag csak azokra a határookra szorítkozik, amelyek közt a hitközség anyagi, lelki, erkölcsi, kulturális életét megalapozza, fejlődését és fennállását biztosítva látja. Ha vannak is bajok és sebek — úgy mond — vulnera recrudescunt, azokat ne tépjük fel, ne jajongjunk, a sebek begyógyulnak, az idő a legjobb orvos.“ Működése alatt figyelmét a összes intézmények beléletére terjesztette ki. Működése alatt létesült a Nőegylet és Chevra buzgalmából, továbbá egyes hitközségi tagok áldozatkészségéből a „Szeretetház“. Jókarba helyeztetett a bérház, a Fürdő-ucca mentén aszfaltjárda készült, valamint a templomelőtti új kapú tágas bejárattal. Polgári érdemei elismerésül a Kormányzó Ófőméltósága 1926. dec. havában kormányfőtanácsossá nevezte ki.

Leróttá a hitközség kegyeletét két nagy papja dr. Kohut Sándor és Perls Ármin dr. iránt, művészi kivitelben elkészítette mellszobrukat és azokat tanácstermében helyezte el. 1927 február 17-én diszközgyűlés keretében hódolt a közönség a két nagy pap emlékének. A megnyitóbeszédet dr. Nemes Vilmos, az ünnepi avatóbeszédet pedig dr. Wallenstein Zoltán főrabbi tartotta. A művet jánosi Engel Róbertné, Bayersdorf Erna művésznő készítette.

1927. május 29-én avatta fel hitközségünk 92 hős fiainak emlékművét. A klasszikus ünnepi beszédet dr. Wallenstein Zoltán főrabbi tartotta s a bajtársak nevében Karczag Jenő dr., a hadsereg nevében Vogt Valdemár altábornagy, az 52-esek nevében Pohli Henrik, a Hindenburgiak nevében Martinovits Ernő alezredes koszorúzták meg az emléktáblát. Az emlékeztetés avató ünnepélyt dr. Nemes Vilmos elnök magasan szárnyaló beszéde zárta le. Déli 12 órakor a Hymnus hangjaival egy közös imában szállott fel Pécs város lakosságának fohásza a Mindenhatóhoz : Isten áldd meg a magyart...

A pécsi izr. hitközség templomán elhelyezett hősi halottak emléktábláján a következő 92 név van bevésve :

1. Angyal Berthold, 2. Atlasz Albert, 3. Armuth Imre, 4. Blau Aladár, 5. Bedő Kálmán, 6. Brucker Károly, 7. Böhm Gyula, 8. Biró Mór, 9. Breuer Imre, 10. Berger Dezső dr., 11. Brucker Leó, 12. Blättler Izidor, 13. Blau Ármín, 14. Blumenstock Jakab, 15. Büchler Leó, 16. Braun Márkus, 17. Deutsch Izidor, 18. Deutsch Zsigmond, 19. Dávidovits Béla, 20. Ernster Simon, 21. Eisner Béla, 22. Eckstein Gvula, 23. Fodor József, 24. Flesch Jenő, 25. Ferber Pál, 26. Frankl Henrik dr., 27. Fischóf Samu, 28. Fischmann Zoltán, 29. Fried Illés, 30. Fürst Jenő, 31. Ferber Lajos, 32. Grosz Géza, 33. Herczeg Oszkár, 34. Honenwald Adolf, 35. Herczeg Mihály, 36. Kepes Jenő dr., 37. Krausz Mór dr., 38. Krausz Aladár, 39. Kaufer Ernő, 40. Király Sándor, 41. Klauber Izsó, 42. Kardos Dezső, 43. Klein Ignác, 44. Klein Ármín, 45. Klein Izidor, 46. Kertész Gyula, 47. Krausz Vilmos, 48. Kun Imre, 49. Krausz Sándor Salamon, 50. Lehner Lipót, 51. Lederer György, 52. Lóránd Aladár, 53. Lusztig Arthur, 54. Löwinger Sándor, 55. Löwi Géza, 56. Marton István, 57. Neufeld Jakab, 58. Pajor Leó, 59. Politzer Ármín, 60. Pollák Tivadar, 61. Porges Izidor, 62. Rosenberg Géza, 63. Rosenberg Ede, 64. Rostás Jenő, 65. Roth Andor, 66. Sándor Károly dr., 67. Somogyi Márkus, 68. Stark Ernő, 69. Steinmann Arthur, 70. Steiner Gyula, 71. Steiner Jenő, 72. Steiner Imre, 73. Steiner Bernát, 74. Sugár József, 75. Spitz Mór, 76. Stellner József, 77. Salamon Vilmos, 78. Stern József, 79. Somogyi Andor, 80. Schulhof József, 81. Steinberger József, 82. Schakowitz Jakab, 83. Schön Ernő, 84. Sziltz Emil, 85. Ullmann Marcel, 86. Ungár Lajos, 87. Weisz Jenő, 88. Weisz Miksa, 89. Wertheim Károly dr., 90. Wertheimer Jenő, 91. Váradi József, 92. Zucker Mór.

Hitközségünk kegyeletes megemlékezést tartott a felekezet nagyjainak elhunytá alkalmából. 1926 május 29-én Vázsonyi Vilmosról, 1927 június 2-án dr. Mezey Ferencről, 1927 október 27-én Alexander Bernátról, 1927 november 28-án dr. Lederer Sándorról.

Az iskola épület, mely 1887-ben épült, az idők folyamán megrokkant, fedézméteiben a fagerendák megkorhadtak s a megejtett szakértői szemle a sürgős lebontást és átalakítást rendelte el. A beérkezett költségvetések szerint az iskola átalakítása 70.000.— pengő költséget igényelt. Miután a hitközséget ez a váratlan eset készületlenül találta, elnök az itt időző Klebelsberg Kúnó Vallás- és Közoktatásügyi miniszter urat küldöttség élén felkereste, vázolta a helyzetet, amelybe jutottunk s kérte, hogy e halaszthatatlan teljesítményre utaljon ki megfelelő államsegélyt. Klebelsberg Kúnó gróf Ömagyméltósága a küldöttséget biztosította, hogy készséggel fogja a hit-

községet kisegíteni s az állami építészeti hivatal beérkező jelentése alapján megfelelő segélyben részesíteni. A miniszter úr a fedémzetek kicserélésére 16.000.— pengőt utalt ki, ugyancsak Pécs szab. kir. város törvényhatósága előbb 2000.— P, majd 1929. évi augusztus havában 12 ezer pengőt szavazott meg, mely összegek 1930—1931. évben kerülnek kifizetésre.

Mielőtt jelzett munka fogathatva vétetett volna, dr. Nemes Vilmos elnök a székfoglalójában hangzottatott és még mindig fennálló körülmények és okokra való tekintettel az elnöki tisztségről való felmentését kérte. Mély sajnálattal vettük e hirt. Minden kísérlet szándékának megváltoztatására, meddő maradt s csak az az ígérete enyhítette a veszteség nagyságát, hogy továbbra is legjobb tudása és tehetsége szerint fog a hitközség javára buzgólni.

Neumann Ignác alelnök az 1928. évi november hó 18-án tartott közgyűlésen tett erről jelentést s a képviselő mély sajnálattal volt kénytelen a visszalépés indokait méltányolni s benső köszönetét fejezve ki a felekezet érdekében kifejtett áldásos tevékenységéért, érdemeit jegyzőkönyvében megörökítette s azon reményének adott kifejezést, hogy jeles közéleti tevékenysége közben továbbra is bölcsességével és nagy tudásával, régi változatlan hűséggel áll majd a felekezet szolgálatában s ezután is kísérni fogja híveinek és tisztelőinek szeretete és ragaszkodása.

Utódjául a képviselő 1928. nov. 18-án dr. Deutsch Zsigmondot, a tett- és alkotás vágytól áthevitett, vállalkozó szellemű és a közügyek terén kiváló alkotásokat végzett pécsi gyárost választotta meg, aki, mint a Chevra Kadisa elnöke, ez együletet regenerálta, magas színvonalra emelte s az előjáróságnak is két évtized óta buzgó tagja volt. Székfoglaló beszédében széles alapon nyugvó munkaprogramot fejtett ki s ígérte, hogy Isten segítségével ezt működése alatt meg is fogja valósítani. Midőn 10 évvel ezelőtt a Chevra elnöki székéből mondta el programját, kétkedve fogadta a terveit és szándékait a hallgatóság, de mert a bejelentett alkotásokat pontról-pontra meg is valósította, sőt még soron kívüli teljesítményeket is létesített, ez alkalommal semmi kétség sem marad fenn, hogy a hitközség története egyik újabb, kedvezőbb auspiciumok közt meginduló folyamatnak lesz megteremtője.

Adja Isten, hogy így legyen!

Dr. Deutsch Zsigmond 1928. december havában nevével a Szent Földet keresték fel, a palesztina-ügyet behatóan tanulmányozták s az ott látottak felidéztek lelkükben az ősi múlt szépségeit, tradícióit és újabb lendületet adott buzgalmuknak, mellyel a felekezet ügyeiért fáradoznak.

* * *

A tünő idő hidján, amelynek pilléreit a mulás és megújulás a végtelenbe íveli, nemzedékek mennek — és nemzedékek jönnek. Új generáció váltja fel a letűntet és átveszi tőle erényeit, hibáit, vívódásait és indul az örök emberi célok felé.

A muló nemzedékek krónikása leteszi a tollat, elvégezve a fejezetet, melynek több mint 40 év óta, örvendő, búsongó együttérző kortársa volt. A fejezet hü és önzetlen mozaikja a kor történetének, amelynek cselekvő kortársai a haladás nemes becsvágyával hevültek, alkottak és az utódoknak gazdagabban, fejlettebben adták át a kultúra örökségét.

Hiszem, hogy az elődök szelleme termékenyítőleg és új alkotásokra lendülő inspirációval hat az utódokra, mert az a nép, mely történelemmé patinásodott multjához, hagyományaihoz, szokásaihoz és ősei szelleméhez ragaszkodik, nem szakadhat el a multjától, hanem annak szellemében él, boldogul és megújhodik történelme folytonosságában.

Elismerve tehát, hogy a hit, az áldozatos lelkesedés, a hűség és szeretet forrása széles mederben kísérté az elődök életét, készítse mindenkör az utódokat, hogy az ő példájuk szerint kitartást és erőt ezen tiszta, üdítő forrásból merítsenek.

Lássák meg gyermekeink, hogy lehajtott fővel, a tisztelet parancsával ápoljuk hagyományaikat és munkát, áldozatot sugárzó akarattal törekszünk felvirágoztatni és tovább építeni intézményeinket, teljesítve kötelességünket a felekezeti és haza iránt.

Csak így becsülhetjük meg a multat, melynek célbaért ormáról az elődök példája tündöklő fényvel ragyogja be a jövőt, ha az érkező nemzedék nem tér le az elődök követe életországútról.

A pécsi rabbiszéken működtek :

Lów Izráel 1842—1857-ig, Hirschfeld I. H. dr. 1858—1863., Ehrlich Ede 1863—1874-ig, Kohut Sándor dr. 1874—1882-ig, Perls Ármin dr. 1889—1914-ig, Pfeifer Izsák dr. 1920—1923-ig, Wallenstein Zoltán dr. 1923. március hó óta.

Titkári minőségben működtek :

Bloch Lipót 1852—1868-ig, Bak Jakab 1868—1887 végéig, Strausz Henrik 1888 jan.—jul.-ig, Weisz Gábor 1888 aug. 1. óta,

XV.

A Pécsi Izraelita Hitközség Előljárósága

1848. Schapringer Joachim elnök, tagok: Grün Zsigmond, Kaufer Salamon, Szaksz Salamon, Fuchsz Márkus.
1851. Schapringer Joachim elnök, tagok: Kaufer Salamon, Reich Gábor.
1854. Schapringer Joachim elnök, tagok: Kaufer Salamon Grün Zsigmond, Justus Lipót, Reinfeld A., Schwarz András.
1857. Schapringer Joachim elnök, tagok: Justus Lipót, Schwarz András, Fuksz Mór, Rothmüller József.
1860. Schapringer Joachim elnök, tagok: Engel Adolf, Reinfeld A., Blau H., Reich Gábor, Felner Ignácz, Krausz Simon.
1863. Schapringer Joachim elnök, tagok: Justus Lipót, Grün Zsigmond, Blau H., Berger J., Reich J., Márkus Dávid, Bechinger Ede, Felner Ignácz, Kasztl S.
1868. Schapringer Joachim elnök, tagok: Justus Lipót, Reinfeld Sándor, Löwinger Izidor, Berger Jakab, Kaufer Dávid, Rothmüller József, Márkus Dávid, dr. Mende Lajos.
1871. Schapringer Joachim elnök, tagok: Justus Lipót, Trencsiner Joachim, Márkus Dávid, Reinfeld A., Krausz Simon, Kaufer Salamon, Glass Hermann, Felner Ignácz, Weisz József.
1874. Engel Adolf elnök, tagok: Deutsch Ádám, Felner Ignácz, Trencsiner Joachim, Márkus Dávid, Glass Hermann, Steiner Lipót, Weisz József, Grünhut Ignácz, dr. Schulhof Adolf, Kohn Hermann, Alt Lipót.
1875. Grünhut Ignácz elnök, tagok: Alt Lipót, Blauhorn Jakab, Deutsch Ádám, Frankl Mór, Engel Adolf, Glass Hermann, Hirschler Imre, Márkus Dávid, Müntz Sándor, Weiler M. János, Weisz Jakab, Weisz József, Trencsiner Joachim.
1878. Grünhut Ignácz elnök, tagok: Bechinger Ede, Deutsch Ádám, Fischer M., Márkus Dávid, Engel József, Krausz Simon, Steiner Lipót, Weisz Jakab, Weisz József, Wertheimer Jakab, Trencsiner Joachim.
1881. Grünhut Ignácz elnök, 1882-től Trencsiner J. elnök, Engel József alelnök, tagok: Krausz Simon, Bechinger Ede, Deutsch Ádám, Fischer Mór, Kohn Hermann, Márkus Dávid, Müntz Sándor, Spitzer Ignácz, Weiler János.
1884. Justus Lipót elnök, tagok: Grünhut Ignácz, alelnök, jánosii Engel József, Fischer Mór, Hesser Gerzson,

- Krausz Béni, dr. Lóránt Lipót, Márkus Dávid, Stern Mór, Steiner Lipót, Trencsiner Joachim, Weiler János.
1887. Justus Lipót elnök, tagok: Grünhut Ignácz, alelnök Deutsch Ádám, Fischer Mór, Glass Hermann, Krausz Simon, Krausz Béni, dr. Lóránt Lipót, Reinfeld Imre, Trencsiner Joachim, Weiler János, Wertheimer Jakab.
1890. Justus Lipót elnök, tagok: dr. Lóránt Lipót alelnök, Deutsch Ádám, Fischer Mór, Glass Hermann, Krausz Simon, Krausz Béni, Reinfeld Imre, Schapringer Mór, Spitzer Ignácz, Trencsiner I.
1893. Wertheimer Jakab elnök, tagok: jánosii Engel József alelnök, Deutsch Ádám, jánosii Engel Gyula, Fischer Mór, Justus Miksa, dr. Fodor Ignácz, Krausz Béni, Krausz Simon, dr. Nemes Vilmos, Schwabach Zsigmond, Spitzer Ignácz, Trencsiner Joachim, Ullmann M. Károly.
1896. cs. Schapringer Gusztáv elnök, tagok: dr. Nemes Vilmos alelnök Deutsch Ádám, jánosii Engel Gyula, Engel Mihály, dr. Fodor Ignácz, dr. Fürst Győző, Glass Hermann, dr. Krausz Jenő, Hirschfeld Sámuel, Reinfeld Imre, Schwabach Zsigmond, Spitzer Ignácz, Trencsiner Joachim.
1899. cs. Schapringer Gusztáv elnök, tagok: dr. Nemes Vilmos alelnök, Deutsch Ádám, Engel Mihály, dr. Fürst Győző, Glass Hermann, Justus Miksa, Hirschfeld Sámuel Reinfeld Imre, Schwabach Zsigmond, Spitzer Lajos, Wertheimer Jakab, Weiler N. János.
1902. jánosii Engel József elnök, dr. Fodor Ignácz alelnök, tagok: Deutsch Ádám, Forbát Arnold, dr. Fürst Győző, Glass Hermann, Hirschler Imre, Hirschfeld Sámuel, Krausz Jenő dr., Krausz Béni, Lenkei Lajos, Neumann Ignácz, Spitzer Lajos, Weiler N. János.
1905. jánosii Engel József elnök, dr. Kaufer Jenő alelnök, 1906. óta Forbát Arnold alelnök, tagok: Deutsch Ádám, dr. Fürst Győző, Glass Hermann, Herceg Lajos, Hirschfeld Sámuel, Krausz Jenő dr., Krausz Béni, Neumann Ignácz, Lenkei Lajos, Spitzer Lajos.
1908. jánosii Engel József elnök, Forbát Arnold alelnök, tagok: dr. Fürst Győző, dr. Fodor Ignácz, Glass Hermann, Hirschfeld Sámuel, Jusztusz Miksa, dr. Krausz Jenő, Lenkei Lajos, Neumann Ignácz, Reinfeld Imre, Spitzer Lajos, Telegdi Kálmán, dr. Vessl Manó.
1911. jánosii Engel József elnök, Forbát Arnold alelnök, tagok: Braun Ármin, dr. Deutsch Zsigmond, dr. Fodor Ignácz, dr. Fürst Győző, Glass Hermann, Justus Miksa, dr. Krausz Jenő, Lenkei Lajos, Neumann Ignácz, Spitzer Lajos, Telegdi Kálmán, dr. Vessl Manó.
1914. Dr. Lóránt Lipót elnök, Justus Miksa alelnök, tagok: Alt Jakab, Braun Ármin, dr. Deutsch Zsigmond,

- dr. Fodor Ignácz, dr. Fürst Győző, Forbát Arnold, dr. Krausz Jenő, Krausz Mór, Krausz Béni, Lenkei Lajos, Neumann Ignácz, Spitzer Lajos.
1919. Justus Miksa elnök, dr. Greiner József alelnök, 1920-tól Neumann Ignácz alelnök, tagok: Alt Jakab, Braun Ármin, Braun Mátyás, Benkő Mihály, dr. Fodor Ignácz, Forbát Arnold, Fürst Gyula, dr. Krausz Jenő, Lenkei Lajos, dr. Lóránt Lipót, Spitzer Lajos, dr. Radnai Emil.
1922. Justus Miksa elnök, Neumann Ignácz alelnök, tagok: Alt Jakab, Benkő Mihály, Braun Ármin, dr. Deutsch Zsigmond, Fischmann Ármin, dr. Fodor Ignácz, Forbát Arnold, Fürst Gyula, dr. Radnai Emil, Lenkei Lajos, Spitzer Lajos, Schwarzenberg József, Wallfisch Pál, dr. Wallerstein Bódog.
1925. Justus Miksa elnök, 1926-tól dr. Nemes Vilmos elnök, Neumann Ignácz alelnök, tagok: Benkő Mihály, Braun Ármin, dr. Deutsch Zsigmond, Fischmann Ármin, Forbát Arnold, Fürst Gyula, dr. Grün Sándor, Lenkei Lajos, Lukács Aladár, dr. Radnai Emil, Schwarzenberg József, dr. Wallerstein Bódog, Wallfisch Pál.
1928. Dr. Nemes Vilmos elnök, 1928. nov. óta dr. Deutsch Zsigmond elnök, Neumann Ignácz alelnök, tagok: Braun Ármin, Benkő Mihály, dr. Biró Jenő, Forbát Arnold, Fischmann Ármin, Fürst Gyula, Lenkei Lajos, Lukács Aladár, dr. Grün Sándor, dr. Greiner József, dr. Radnai Emil, Schwarzenberg József, dr. Wallerstein Bódog, Wallfisch Pál. Az új alapszabályok életbelépéséig a főbbi az előjárásági ülésekre meghívandó.

A pécsi izr. hitközség képviselőtestülete :

Hivatalból tagja dr. Wallenstein Zoltán főbbi.

Atlasz Gyula, dr. Balázs Győző, dr. Balla Adolf, Benkő József, Benkő Mihály, dr. Biró Jenő, Bláncz József, Braun Ármin, Braun Mátyás, Breuer Ferenc, Bruck Sándor, dr. Büchler Dávid, dr. Deutsch Zsigmond, jánosi Engel József, jánosi Engel Róbert dr., Engelmann Gyula, Fábrián Jenő, Fischer Pál (szállító), Fischmann Ármin, Forbát Arnold, Friedländer Dezső, Fuchs Sándor, Fein Lipót, Fürst Gyula, dr. Greiner József, dr. Grün Sándor, Grünhut Lipót, Gyenes Miksa, dr. György Ármin, dr. Kelemen Mózes, Kende Alfréd, Krausz Hugó, Krausz Mór, Kovács Albert, Lenkei Lajos, Mautner Adolf (Oroszló), dr. Nemes Vilmos, Neumann Ignác, Nyitrai Andor, Paunz Arthur, dr. Porges Miksa, dr. Radnai Emil, Révész Miksa, Roth Sándor, Schreiber Jenő, Schwarcz Mór, dr. Schwarcz Vilmos, Schwarzenberg József (szabó), Sebők Andor, Spitzer Sándor, Steinbach Samu, dr. Szántó László, Tausz Gyula, dr. Wallerstein Bódog, Wallfisch Pál, dr. Wolf Mór.

XVI. Hitközségi alapítványok :

4%-os koronajáradék :

43.000	K	Fischer Mór (létesítette neje Schwartz E.)	43.000
20.000	„	Schwartz Emánuel családi alap	20.000
11.900	„	Tápiintézeti alap	11.900
10.000	„	cs. Schapringer Joachim	10.000
5.000	„	j. Engel József, Hirschfeld Irén	10.000
3.000	„	Justus Lipót, Füchsl Jakab és neje..	6.000
4.400	„	Rofe Cholim	4.400
4.000	„	Wertheimer I. család	4.000
2.000	„	Spitzer Ignác és T. Engel Jozefa, Glasz Hermann, Krausz Elemér, j. Engel Gvula, Hirschfeld Sámuel, Pauntz Ja- kab, Kelemen Dezső, Alt Lipót....	18.000
1.500	„	Bedő Károly	1.500
1.300	„	Iskolai jubileum	1.300
1.200	„	Wertheimer I. és neje tanítók tanulm. a.	1.200
1.000	„	j. Engel Nina, Hirschfeld S. és neje, Stein Melánia, Grosz Antal, Steinbach Gizi, Spiegel József, dr. Perls Ármin	7.000
800	„	Reinfeld Ödön	800
700	„	Teleky Zsigmond, Talmud Tóra	1.400
500	„	Stein Engel Ilona, Strauszer Henrik, Goldberger Mór, cs. Schapringer R. ..	2.000
400	„	Oblat Adollné, Grünwald Izsák	800
300	„	Krausz Ábrahám	300
200	„	Stern Károly, árvaalap	400
			K 144.000

Aranyjárdék :

6.400	K	Reinfeld Teréz	6.400
		4½%-os jelzálog.	
27.000	„	Árvaalap.	27.000
6.000	„	Ullmann Károly és I.	6.000 33.000
		4%-os földhitel zlglevél.	
10.000	„	j. Engel Adolf	10.000
		Budapest főv. kötvény	
1.400	„	Krausz Ábrahám és neje....	1.400
200	„	ifj. Lówy Adolfné	200 1.600
		Kereskedelmi bank-kötvény	
5.000	„	Dr. Fodor Ignác	5.000

Leszámitoló és Pénzbevalló bank részv.

Schwabach S. G. 20 drb.

Nemzetközi kölcsön

Dr. Kohut Sándor alap 110 dollár.

6%-os hadikölcsön kötvény :

2,000.000	K	jánosii Engel József	2,000.000
40.000	„	Forbát Arnold és neje menza a.....	40.000
15.000	„	Hitközségi érték	15.000
12.000	„	Forbát Elemér bár micva a.....	12.000
10.000	„	Fischer Mór, m. May Marianne	20.000
7.700	„	Dr. Perls Ármin	7.700
4.000	„	Rofe Cholim	4.000
5.100	„	Törekvés	5.100
1.000	„	Spitzer Sándor, Böhm Elemér	2.000
900	„	Anker Jakab	900
700	„	Klingenberg Jakab	700
500	„	Strasszer Fülöp, Lakos Vilmos	1.000
400	„	Dr. Kaufer Mór	400
200	„	Grünhut Albert	200
100	„	Stark László	100
			K 2,109.100

5½%-os hadikölcsön kötvény :

26.000	K	Dr. Ullmann Mór, Krausz Béni	52.000
24.700	„	Klingenberg Jakab	24.700
13.000	„	Deutsch Ádám	13.000
12.000	„	Hitközségi értékek	12.000
10.000	„	Tápintézet	10.000
2.600	„	Leichter Ignác	2.600
2.000	„	Neumann Ignác és Ilona	2.000
			K 116.300

Pécsi takarékt. részvény :

Dr. Fodor Ignác	$\frac{2}{3}$ drb
Roth Ármin	$\frac{2}{3}$ drb
Dr. Deutsch Zs. és neje	1 drb
Hitközség	1 drb
	$3\frac{1}{3}$ drb

Pécs-Baranyai Közp. Takpt. Rt. :

Klingenberg Jakab (letét M. A. H.)	
Roth Sándor adománya	1 drb
Hitközség	1 drb
	2 drb

Pécsi Keresk. és Iparbank :

Böhm Márk 48 drb régi	
Sebők Andor 1 drb új	1.48

Készpénz :

159.20	jánosii Engel József	159.20
40.—	Klingenberg Jakab	40.—
18.86	Dr. Perls Armin	18.86
11.40	Dr. Fodor Ignác	11.40
8.—	Böhm Márk, Teleki Zs.-né...	16.—
1.99	Neiser Vilmos	1.99
— .80	Neumann Ignác, Schreiber. Rezső	1.60
		K 249.05

Az értékeket a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár őrzi.

XVII. A 75 éves pécsi izr. iskola.

A pécsi izr. hitközség vezetősége 1929. évi június hó 2-án díszközgyűlés keretében ünnepelte iskolája fennállásának 75. évi fordulóját és Hoch József ny. igazgató-tanító 40 éves működési jubileumát.

Az 1886. évben épült iskoláját mult évben építette át 70 ezer pengő költséggel, amelyhez a tanügyi kormány 16 ezer pengő, Pécs városa pedig 2 ezer pengővel, utóbb pedig 1930—31. évben kiutalandó 12 ezer pengővel járult. Az a lendület, mely a legutóbbi időben az iskola új berendezkedésében és belső nevelő munkájában mutatkozott, a család és iskola fokozottabb együttműködését eredményezte. És az illetékes tényezők harmonikus együttműködésével remélhetőleg képes lesz az iskolai élet legmodernebb formáit elérni s ennek áldásait már a közel jövőben közmegelegedésre kifejteni.

Az iskola változatos multjából a legfontosabb momentumokat ragadjuk ki, hogy szó essék azokról, kik ezen virágzó intézmény alapjait megvetették és annak hívséges munkásai voltak.

Az első mozgalom nyilvános iskola létesítésére 1845-ben indult meg. Gyűjtőiveket bocsájtottak közre s a kedvező eredménytől tették függővé az eszme megvalósítását, de az eredmény balul ütött ki, mert még 1850-ben is magántanítók működtek.

Nyilvános iskola 1852-ben létesült; első tanítói voltak: Goldberger József, Fleischmann Hermann. Ófelsége I. Ferenc József 1852 június 28-án tisztelte meg látogatásával Pécs városát; ezen napnak megörökítésére az előljáráóság kimondta, hogy tanintézetét Ferenc József iskola név alatt fogja fenn tartani. Az iskola vezetésével Manheimer I. F. hitszónokot — Magyar-Manheimer festőművész — édesapját bízták meg, mint tanítók működtek: Kornicer József, Goldberger József

és Blumfrucht M. K. Az első iskolába 67 növendék vétetett fel. Napirenden voltak a tanító változások, 1855-ben mint igazgató, Götzl Salamon, mint tanító: Guttmann Joachim (Lenkei Henrik író és Lajos főszerkesztő atyja), Kulka Ede és Hoffmann Jakab működtek, akik társadalmi téren is megújítást hoznak a haladóképes pécsi közönségbe; a hit melegét, a hagyomány varázsát plántálják a serdülő növendékek szívébe és a modern kultúra szellemétől átlengve, válnak kortársaik javára.

1859-ben a kormány az egyik mintafőtanodát Pécsre helyezi át s ennek befogadására a hitközség a Zrinyi uccában házat vásárol, — most városi fiú polgári iskola. — Abból 14 termet bocsájtottak az iskola rendelkezésére. A helytartótanács igazgatóul Porgesz Edét nevezte ki, aki később a felső kereskedelmi iskolát létesítette s melléje kiválónál kiválóbb tanítókat rendel. Ezen illusztris testület tagjai voltak: Becher Jakab, dr. Back Izrael, Guttmann Joachim, Szántó Eleázár, Weisz Jakab. Ebből az iskolából kerültek ki a hitközségnek még életben lévő javakorabeli tagjai.

A mintafőiskolát 1872-ben a kongresszus oszlatta fel. A tanítók állami kielégítéssel távoztak jórészt Budapestre, részben más hatáskörbe. A hitközség most az 1868. népoktatási tc. értelmében új népiskolát szervezett és azt a jelenlegi hitközségi épület hátsó udvarán állította fel. Az iskolaszék tagjai: Dr. Kohut Sándor főrabbi, Grünhut Ignác ügyvéd, Schulhof Adolf orvos, Guttmann Joachim lapszerkesztő. Lelkes férfiak, buzgón láttak hozzá az iskola magyarosításához, sorrendben, hívták meg tanítókul Vessel Ábrahám, Strauszer Henrik, Grünwald Izsák, Klingenberg Jakabot, kik mindannyian kiváló tanférfiak voltak s beigazolták, hogy a felekezet szolgálatában a hazafiságnak és nemzeti nevelés ügynek, legodaadóbb hű munkásai, akiknek a tanítás nem hivatal, hanem hivatás, akik tevékenységüket nem a nyújtott kenyérhez mérték, hanem az eszmei célhoz, melyet lelkük fenköltése és elhivatottságuk mérve szerint elérni vágyódtak. Az iskola helyiség csakhamar szűknek bizonyult, mert a tanulók száma a vidékről beözönlőkkel 300 felett mozgott, mívégből dr. Loránt Lipót előljáró és iskola orvos buzgólkodására 1886-ban a jelenlegi iskola építéséhez fogtak.

Az emeletes épület kilenc termet, egy nagy dísztermet s különböző helyiségeket foglal magában.

Az iskola hírnevét és kulturális jelentőségét dr. Perls Ármin főrabbi 25 esztendő pécsi működése nagyban növelte és példaadó munkáját még ma is visszatükrözi a hitközség minden kulturális intézménye.

Mint iskolaszéki elnökök működtek: Grünhut Ignác, Kengyel Mór, dr. Fodor Ignác, Stern Károly, jánosii Engel József, dr. Greiner József, dr. Radnai Emil, Roth Sándor. Az iskola fejlesztése körül elévülhetetlen érdemeket szereztek maguknak.

Az iskola épülete.

Az új tanító generáció tagjai voltak : Hoch József, Weisz Gábor, Kárpáti Sámuel, Lavitz Hermin, Sasvári Béla, Sasvári Béláné, Kohn Mór, Kaufer Gizella, Löwy Anna, akik az elődök példája szerint az iskola hírnevét minden irányban fentartották.

Az iskola 50 éves jubileumát a hitközség 1902 július 29-én hálaadó istentisztelet és összközgyűlés keretében ünnepelte, melynek lefolyása valóban magasztos és egyes részleteiben megkapóan szép volt.

Az iskola történetének kiemelkedő korszaka az az idő volt, amelyekben az iskolát Klingenberg Jakab és Hoch József vezették, buzgalmuk és önfeláldozó munkásságuk felcspjthetetlenül él a közönség emlékezetében. Vallásos nevelésük, hazaszeretetre való tanításuknak köszönhető, hogy a generáció, mely kezükből kikerült, a világháború és az ezt követő súlyos időkben lelki egyensúlyát meg tudta őrizni.

A szerb megszállás idején dr. Pfeiffer Izsák, jelenlegi monori főrabbi, működött 1920-tól 1923-ig mint h. főrabbi és hitelemző s a lelkiek hagyományos szellemben való gondozása mellett, nagy gondot fordított az ifjúság hithű nevelésére, önképzőkörben való tömörítésére, önálló irodalmi munkálkodásra. A népoktatás nivójának növelése körül szerzett nagy érdemeket. A vezetőség mély sajnálattal vette távozását három évi eredményes működése után.

Az iskola jelenlegi vezetésében buzgólkodnak 1923 óta itt működő dr. Wallenstein Zoltán főrabbin kívül a 14 tagból

álló iskolaszék elnöke : dr. Grün Sándor, alelnöke : Schreiber Jenő, gondnoka : dr. Radnai Emil, tagjai : dr. Biró Jenő, Bruck Sándor, Fábián Jenő, Fuchs Sándor, Hoch József, Markovits Dávid, dr. Pap Sándor, Roth Sándor, dr. Schwarz Vilmos, Schwarz Mór, Kárpáti Sámuel és Feszler Adolf. Lelkesen fáradoznak azon, hogy a diszciplinák és a vallás erkölcsi nevelésén kívül, főleg a sport és kézi ügyesség minden ága bevezetessenek és tökéletesíttessenek. Az iskolaszék lelkes munkáját pedig a régi hagyományokhoz híven, áldozatkészen támogatja az előjáróság, ennek élén dr. Deutsch Zsigmond elnök és Neumann Ignácz alelnök s a válságos gazdasági viszonyok között is fáradhatatlanok a mutatkozó igények előteremtésében, csak hogy ezen dédelgetett intézmény a korrallal haladjon és az elért erkölcsi nívón maradjon.

A tanítótétel jelenlegi tagjai : Kárpáti Sámuel igazgató, Feszler Adolf, Krausz Lavitz Hermin, Feszlerné Székely Márta, Danziger Zsigmond és Löbl Klára, akik a régi példaadó szellemben fáradoznak és közmegelegedésre töltik be hivatásukat.

Intenzív munka folyik a hitoktatás terén, ahol 11 különböző fokú városi intézetbe járó, mintegy 320—350 növendék nyer oktatást dr. Wallenstein Zoltán főrabbi mintaszerű irányítása mellett. E munkában osztozkodnak a főrabbin kívül : Schwarz Samu hittanár, Hoch József ny. igazgató, Weisz Gábor főtitkár, Kárpáti Sámuel igazgató.

Kulturális beleletünk főszerve pedig a Talmud-Tóra, melynek égisze alatt 4 tanfolyamban, mintegy 70 középiskolai tanuló nyer oktatást a szentírás, héber nyelv, zsidó irodalom és történetben, a nagyközönség pedig a rendszeresen tartott felolvasások és szabad előadások keretében ismerkedik meg a vallási kultúra műveivel, a felekezet napi kérdéseivel és a tudomány újabb vívmányaival. A Talmud-Tórát 1890-ben dr. Perl Ármán főrabbi alapította, első elnöke dr. Fodor Ignác orvos, izig-vérig való hívő volt, aki ezt az állást 30 éven keresztül lankadatlan buzgalommal töltötte be. A jelenlegi vezetésben buzgólkodnak dr. Wallenstein Zoltán főrabbi és dr. jánosi Engel Róbert elnök.

Az oktatást a legfelsőbb tanfolyamban főrabbi, a 3 alsó tanfolyamban Schwarz Samu hittanár, a most szervezett leánytanfolyamban Hoch József ny. igazgató látja el.

A sorozatos évközi felolvasásokat főrabbi szervezi s erre alkalmas helyi erőket vesz igénybe.

XVIII. Chevra Kaddisa.

Alakulási évét 1827-re tételjük, amikor a Pécsen lakó, gyér számban lévő zsidóság, a Rohoncra ideszármazott Stern Jakab, lelkes buzgalommal hozzájárult a temető szerzéséhez.

A pécsi halottakat, temető hiányában, eddig Baksára vagy Bonyhádra voltak kénytelenek szállítani. Stern Jakab fáradozását siker koronázta, s a tanács a jelenlegi temetőterület egy parcelláját engedte át használatra. A vonatkozó jegyzőkönyvi kivonat 1827. okt. 22-ről keltezett s következőképpen hangzik:

„Extractus protocollis liberae regiaeque civitatis Quinque-Ecclesiensis a sessione magistratuali ab anno 1827 die 22 octobris.”

Nr. 2601. Graemiales toleranti judei sibi admittere orant ut coemeterium pro sepeliendis suae religionis defunctis, obvallere possint.

Petitio huic cum eo ut in antelato coemeterio, non nisi in civitate hac derati judei sepeliri valeant, defertur domino consule Spiess, cum domino geometra civice adacti coemeterii extensionem designatur.

A tanács egyben hozzájárul a terület bekerítéséhez, nehogy a legelésző állatok a sírokat letiporják.

Erre megindult a Szent Egylet szervezése, a 18 pontból álló, a Chevra ténykedését megszabó alapszabályok kidolgozása, az első halottasház építése, mely szerény épület, 50 évig volt használatban.

Tíz év múlva a Chevra már annyira megerősödött, hogy a temető kőfállal volt bekeríthető. Az erről felvett jegyzőkönyv így szól: „Pécs szab. kir. város 1837. febr. 16-án tartott törvénygyűléséről felvett jk. kivonata, sz. 406. A kebelbeli túrt zsidók megengedtetni kérik, hogy a szigeti külvároson kívül eső részükre kijelölt temetőt kőfállal bekeríthessék. A folyamodó zsidók kérelmének hely adatik.

A Chevra tagjai az 1840. évi jegyzőkönyv szerint névszerint a következők:

Breuer Hermann, Beck Kálmán, Engel Adolf, Fischer Mór, Fuchs Lázár, Fuchs Bernát, Fuchs Mór, Fuchs Áron S., Fürst Lipót, Grünhut Dávid, Grünhut Sámuel, Grün Zsigmond, Grabmann Viktor, Hercog Mór, Kaufer Salamon, Kaufer Ignác, Kellert Volf, Krausz Sámuel, Mennel Áron, Preus Sándor, Rotmüller Hermann, Reich Joel, Reich Gábor, Roth József, Stern Jakab, Sommer Pinchas, Sommer Márkusz, Schwarz András, Schapringer Joachim, Szaksz Salamon, Schwarz Rafael, Trebitsch Pinchas, Ullmann Károly, Weismayer Mózes, Veig Ábrahám, Wiener Máyer.

A héber nyelven szerkesztett 18 paragrafusból álló szabályzat helyére 1865-ben új alapszabályokat dolgoznak ki, melyek 1880-ig voltak hatályban. A temetési szertartásokat a magánházakban végezték s a halottat gyászkocsin szállították a temetőbe. A gyászkisérlet, a főrabbi és a tisztviselői kar, a gyászoló család és résztvevő közönség rendszerint gyalogszerrel tette meg az utat. A temetői halottasházban való ravatalozás 1914-ben vette kezdetét.

Az 1880. febr. 15-én ünnepelte a Chevra fennállásának 50-ik évét. A zsinagógában, a Mincha-ima keretében, dr. Kohut Sándor főrabbi tartott emlékbeszédet (Die Cherubim, ein Bild des Judenthums), az énekkar Engel József megzenésített 105. zsoltárt adta elő, majd Sulzer „Házkára”-jával zárult az ünnepély. A Chevra-züdén felolvasásra került dr. Hirschfeld, volt pécsi főrabbi ez alkalomra írt „Tischrede”-je.

Ez alkalommal határozták el a temetőnek téglafallal való bekerítését. A költségek fedezésére 500 darab részjegyet bocsátottak ki, 10.000 korona értékben. Ezekből a tagok mintegy 300 darabot jegyeztek, míg a hiány a folyó jövedelmekből nyert fedeztet. E munkálatok j. Engel József és Sándor, Deutsch Ádám, Spitzer Ignác és Fischer Mór tagokból álló bizottság vezetése alatt készültek.

Az új halottasház építése iránt 1887-ben indult meg a mozgalom. Grünhut Ignác ügyvéd, jánosii Engel József gyáros, dr. Lóránt Lipót orvos, voltak ennek megteremtői. Grünhut Ignác nem érte meg ennek felépültét (meghalt: 1890. június 30-án). A halottasházat 1891-ben adták át rendeltetésének, a centrális vezetésbe került egyet önálló egyletté szerveztetett át s 1892-ben új alapszabályokat alkotott, melyek részben még ma is érvényben vannak.

1893. évi március hóban vásárolta meg a Chevra a város közönségétől az eddig csak használatra átengedett temető területét s azt 2 hold és 505 négyszögöl nagyságú telekkel bővítette ki.

1897. augusztus havában Spitzer Lajos választotta meg a Chevra elnökévé. 1898-ban, a központi temető létesülése alkalmából, a Chevra kérelmére, a városi tanács a köztemetőről szóló szabályrendelet első paragrafusának b) pontjában kimondta, hogy az izr. hitközség jelenlegi temetője annak birtokában marad s továbbra is ott temetkezhet, mely szabályrendeletet a nagyméltóságú Belügyminisztérium is helybenhagyta.

1908. évben a templom előcsarnokában, két díszes művű szekrény nyert elhelyezést, amelyeknek hátsó falára gránitlapok vannak erősítve. Ezekre, örök emlékezetül, rávésztük a hitközségben működött papok, elnökök, előljárók neveit, a középső lapon pedig azok nevét, akik alapítványi tevéseivel erre érdemet szereztek.

1911. március 11-én tartotta a Chevra 80 éves fennállása alkalmából a második testvéri lakomát, amelyen 245 tag vett részt, mely ünnepség lefolyását az ez alkalommal kiadott emlékkönyv örökítette meg.

A világháború súlyosan éreztette romboló hatását az egylettel, a harctereken elesett hős fiaink közül 92-nek nevét örökítettük meg a zsinagóga északi falán elhelyezett emlék-

táblán. A hősök közül 34-nek porai nyugosznak a pécsi sírkertben.

Spitzer Lajos elnök 1922-ben hunyt el, helyét átmenetileg Blancz József alelnök töltötte be, majd a nagy-gyűlés 1923. március 4-én egyhangulag Deutsch Zsigmond dr-t választotta elnökévé, aki adott programjához híven, bővítette ki a temetőt 3 hold városi terület hozzákapcsolásával 6 holdra s az egész területet kökerítéssel vette körül. Ezen új temetőrészt 1924 szept. 16-án, néh. dr. Perls Ármin főrabbi elhalálózása 10. évfordulóján avattuk fel. Több száz főnyi közönség gyűlt össze ezen kegyeletes aktusra. A 11. zsoltár éneklése közben körmenetben járta be a közönség a temetőt, majd csoportosult a szabadban felállított szószék köré ahonnan dr. Wallenstein Zoltán főrabbi intézett a közönséghez meleg felhívást, vegye a temetőt gondozásába, becsülje meg az itt nyugvó ősokeket s hódoljon kegyelettel emléküknél.

A temetőt dr. Deutsch Zsigmond elnök vette át, megfogadva, hogy annak hűséges gondozását a tradíciók szellemében fogja gyakorolni.

A Chevra ezután következő legkiemelkedőbb alkotása: a halottascsarnok célszerű átépítése s a szükséges, modern higiénia követelményeinek megfelelő melléképítmények létesítése.

A Chevra új munkakört vállalt a temetői kertészettel, mely a sírmezőket valóságos díszkertté varázsolta át. Az öntözéshez szükséges vizet ötlőerejű motorral hajtott nyomókészülék szolgáltatja.

1927-ben egy új jóléti intézmény, a Szereteház létesült, a Szent Egylet és a Nőegylet égisze alatt. Ennek vezetését a Nőegylet vette át, fenntartásáról mindkét egylet gondoskodik s a nagyközönség lelkes szeretettel támogatja.

Az intézmény a Rákóczi-út 14. számú házban van elhelyezve, s elaggott férfiaknak és nőknek ad menhelyet s meleg otthont.

1927. évi február hó 28-ik napján ünnepelte Chevránk fennállása centennáriumát templomi istentisztelet és díszközgyűlés keretében, tagjainak és a szomszédos hitközségi képviselők részvételével áldozott az alapító ősokek emlékének. A magasztos ünnepély lefolyásáról az előljárási emlékkönyv kiadását rendelte el.

Ez alkalommal a Chevra közönsége cserkúti Engel Miksa urat, városunk szülöttjét, pesti lakost, aki tagsági kapcsolatát több mint 50 éven át fenntartotta, s az intézmény nagylelkű támasza volt s minden akciónál kivette részét, tiszteletbeli tagjává választotta meg s erről részére díszokmányt állított ki.

Mint lelkesek működtek: Löw Izrael 1842-től 1857-ig, Hirschfeld I. H. dr. 1858-tól 1863-ig, Ehrlich F. de 1863-tól 1874-ig, Kohut Sándor 1874-től 1882-ig, dr. Perls Ármin 1889-től 1911-ig, dr. Pfeifer Izsák 1920-tól 1923-ig, dr. Wallenstein Zoltán 1923. március óta.

Mint helyettes lelkészek működtek : Back Jakab 1882-től 1886-ig, dr. Günz Áron 1887-től 1888-ig, Weisz Gábor 1888-tól 1889-ig és 1914-től 1920-ig.

Titkári teendőket végezték : Az egylet keletkezése idején Lőw Izrael, majd 1866-tól 1887-ig Bloch Lipót és Back Jakab, 1888. óta Weisz Gábor.

A Chevra főgondnokainak, elnökeinek és gondnokainak névsora : főgondnokok és elnökök :

1827-től 1866-ig Stern Jakab, Rothmüller H., Breuer H.

1866-től 1870-ig Trencsiner Joachim, Sommer Márk.

1870-től 1887-ig Spitzer Sándor, Weisz József.

1887-től 1890-ig Grünhut Ignác.

1890-től 1897-ig Spitzer Ign.

1897-től 1922-ig Spitzer Lajos.

Gondnokok : Steiner Lipót, Reich Mayer, Kellert Zs., Hoffmann Hermann, Reisz Salamon, Schwartz Izrael, Friedmann Dávid, Stern József, Klein Henrik, Kupfer Mór, Lőwy Salamon, Friedmann Salamon, Spitzer József, Schwarzenberg József, Blancz József, Braun Ármin, Weinmann Vilmos, Fehér József, Müntz Adolf.

Elöljárók : Alt Lipót, Alt Jakab, Berger Jakab, Benkő József, Braun Mátyás, Bruck Sándor, dr. Büchler Dávid, Feller Ignác, Fischer Mór, Fuchs Sándor, Glass Hermann, Deutsch Ádám, Deutsch Lipót, Hirschler Imre, Justus Miksa, Krausz Simon, Kaufer Dávid, dr. Kaufer Jenő, Lengyel Béla, Makusz Dávid, Münz Sándor, Neumann Ignác, Reich Mayer, Reich Vilmos, Spitzer Ignác, Spitzer Lajos, Schwabach Zsigmond, Steiner Samu, Schwarcz Mór, Trencsiner I. V., Tausz Vilmos, Vámos Miklós, Wallfisch Pál.

Hitközségi kiküldöttek : Wertheimer Jakab, Cs. Schapringner Gusztáv, dr. Nemes Vilmos, dr. Kaufer Jenő, Forbát Arnold, jánosii Engel József, Justus Miksa, Neumann Ignác.

A jelenleg működő vezetőség tagjai : elnök : dr. Deutsch Zsigmond, alelnök : Blancz József, ellenőr : Schwarzenberg József, pénztáros : Braun Ármin, hitközségi kiküldött : Neumann Ignác, elöljárók : hivatalból főrabbi, Benkő József, Bruck Sándor, Fuchs Sándor, dr. Greiner József, Schwarz Mór, Steiner Samu, Vámos Miklós, Wallfisch Pál, gondnokok : Atlasz Gyula, Böhm Simon, Breiner Mór, Grün Mundi, Hoffmann I. Károly, Mautner Adolf, választmányi tagok : dr. Balla Adolf, Braun Mátyás, Braun Fülöp, Berger Miksa, Deutsch Nándor, Engelmann Gyula, Fischmann Ármin, Fischer Pál, Forbát Arnold, Friedländer Dezső, Guttmann Ferenc, dr. Karcag Jenő, Kemény Lajos, Kovács Albert, Lőwy Jákó, Pauncz Arthur, Pollák Ignác, dr. Pap Sándor, Roth Sándor, Schwarz Zsigmond, Sebők Andor, dr. Tausz Dezső.

E zscbet foto.

A halottasház előtti rész.

A Chevra kezelésében álló alapítványok :

A pécsi Chevra Kaddisa alapítványai :

4% kor. járadék.

13.000.—	K	Benkő Mihály és neje	13.000
10.000.—	„	Benkő Mihály és neje, Házkára alapok..	20.000
5.000.—	„	Benkő Mihály és József	5.000
2.500.—	„	Jánosi Engel Adolf	2.500
2.000.—	„	Spitzer Ignác és neje, Krausz Simon és neje, Krausz Ábr. és neje, Deutsch Ádám és neje, Weisz Mór és neje, Stern Mayer és neje, Mautner Fülöp és neje, Wer- theimer Jakab és neje	16.000
1.300.—	„	Reinfeld Teréz	1.300
1.000.—	„	cs. Schapringer Mór, Alt Bernát, Krausz Elemér, Justus Lipót, Roger Ferenc, Alt Julia, Schaffer J. Béla, cs. Schaprin- ger Gusztáv, j. Engel Adolfné, j. Engel Józsefné, j. Engel Natália, Boskovits Irma, Schwarz Sámuel, dr. Fodor Ignác és neje, Deutsch Béla, Paunz Jakab, Paunz Adolfné, Lederer Dávid, Greiner Mór, Weisz Mór és neje, Fischer Henrik	21.000
500.—	„	Greiner Sámuel és neje	500
400.—	„	Gerő Béla, Lang Hermann	800
200.—	„	Teleki Zsigmond és Zittig Izsák	400
			K 80.500

Budapest fővárosi kötvény.

5.000.— K Füchsl Jakab és neje 5.000
 200.— „ Egyleti érték 200 5.200

4% Földhitel.

400.— K Fürst Henrik és neje 400

Kényszerkölcsön (államadóssági kötvény.)

800.— P Jánosii Engel Adolf ..... n. é. K 10,000.000

Kisbirtokosok záloglevele.

200.— K Löwy H. 200

6% hadikölcsön kötvény.

27.500.— K jánosii Engel Adolf 27.500

19.200.— „ Egyleti érték 19.200

10.000.— „ j. Engel Lajos 10.000

9.000.— „ j. Engel Adolfné, j. Engel Józsefné és
 j. Engel Natália 27.000

7.000.— „ Mitzky Mór 7.000

2.000.— „ Dr. Bors Lajos 2.000

1.000.— „ Klinger Ignác, dr. Vessei Manó, Steiner
 Antalné, Löbl Adolfné 4.000

K 96.700

5 ½% hadikölcsön kötvény.

6.000.— K Egyleti érték 6.000

5.000.— „ Lederer Gábriel és neje 5.000

2.000.— „ Dr. Schwarz Gábor, Friedländer Márk 4.000

1.000.— „ Dr. Schwarz József és neje 1.000

K 16.000

4 ½% jelzálog.

2.000.— K Grosz Antal 2.000

1.000.— „ Ullmann K., Spitzer Jakabné, Egyleti
 érték 3.000

200.— „ Neuwirth Jakab és Füchsl B. 400

K 5.400

Baranyai Agráripár.

Krausz Ábrahám és neje, Krausz Elemér 1 db új

Pécsi Takarékpénztár.

Benkő Mihály és neje 2 alapítványra 1 db

Roth Árminné ..... 2/3 db

Egyleti érték ..... 1 db

2²/₃ db

Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár.

Goldberger Bernát és neje 1 db

Egyleti érték 1 db 2 db

Pécsi Kereskedelmi és Iparbank.

Hermann Lipót és neje 6/50

Goldberger Bernát és neje 5/50 11/50

Nyerstermény 2 db régi

Csáky részvény 2 db.

Készpénz alapítványok.

1200.— pengő	dr. Deutsch Zsigmond
800.—	„ Herceg Lajos
160.—	„ Nagy Sándor és Pápai család
157.60	„ J. Engel Adolf
40.—	„ Klingenberg Jakab
8.—	„ Brüll és Feldreich
4.80	„ Dr. Wertheim Károly
4.—	„ Engel Lipótné
2.—	„ Eckstein Mór
1.92	„ Reinfeld Sándor
1.60	„ Wertheimer Jakab, Schönwald Sz. és R., dr. Loránt Lipót, Stern Rezső, Kaufmann A., Alt L.
1.20	„ Hermann Lipót és neje
— 96	„ Kaufer Salamon
— .80	„ Greiner Sámuel, Engel Alfrédné, Krausz Béni, Schwabach Ábrahám, Lehr Dávid és neje, dr. Paunz Jenő és Félix
— .72	„ Lederer Dávid, Krausz Elemér
— .40	„ Boskovitz Irma, Spitzer Jakabné, Neiser Vil- mos, Jakobovits Béni, Kohn Hermann, Deutsch Lipót, Vass Gyula
— .32	„ Paunz Jakab, Paunz Adolfné, Grünhut Jakab.

Ezen összegben alul:

Dr. Bors Lajos, Litzmann Ignác, Grosz Géza,
Krausz Salamon, Klein Jakab, Neuhaus Zsig-
mond, Greiner L. és neje.

Végösszeg: 2.563 P 02 f

Az isteni kegyelem sugarai övezzék a Boldogultak nevét
és emlékét, **תנצבה**

*Az érdekelt családok kegyeletes érzületéhez azon
kérelmet intézzük, hogy a teljesen elértéktelenedett
családi alapítványukat, amelynek rendelkezéseit mi
pontosan és lelkiismeretesen hajtjuk végre, a lehe-
tőség szerint refundálni sziveskedjenek.*

A hitközségi irodában erre nézve készséggel adunk min-
den érdeklődőnek tájékoztatást.

XIX. Pécsi Izr. Jótékony Nőegylet.

Alakult 1869. évi június hó 15-én. Elnökei voltak : Fuchs Verona, Alt Julia, Schulhof Adolfné, Weiller Sarolta, Grünhut Adél, Hirschfeld Sámuelné, Ullmann Károlyné, Justus Miksáné, dr. Deutsch Zsigmondné. Alelnökök, illetve vigalmi bizottsági elnökök : Stern Károlyné, Böhm Márkné, dr. Krausz Jenőné, dr. Kengyel Mórné, dr. Radnai Emilné, Reich Vilmosné, Sonnenfeld Gézáné, Roth Sándorné.

Alapszabályaihoz híven gyámolítja a helyi szegényeket, betegeket, özvegyeket, árvákat, szegény leányokat férjhez való menetelük alkalmával, a keresztül utazó szegényeket. Tanulmányi segélyeket ad a helybeli középiskolát látogató, vagy a külföldi egyetemeken tanuló szegény leányoknak.

Gondozza a tápintézetet, menzát s a nyári hónapokban a Szeretetház konyhájából nyújt ételmezt védeenceinek.

Fenntartja a Chevrával együtt a Szeretetházat, melynek ápolottjai elhagyott nők és férfiak.

A szeretetház.

E célra megvásárolta 1927. évben a Rákóczi-út 14. szám alatti házat, azt teljesen átalakította és felszerelte. A Szeretetház gondolata nem új, már évtizedek előtt foglalkoztak vele elődeink, így 1894-ben néhai Fischer Mór, volt érdemdús hitk.

ellenőr, nevére, özvegye szül. Schwarz Ernesztin úriasszony, 21.000 koronás alapítványt tett, mely az időleges kamatokkal felszaporodott 43.000 korona 4%-os magyar koronajáradék és 10.000 kor. 6%-os hadikölcsön kötvényre, néhai Schwarz Emánuel családja 20.000 kor. névértékű 4%-os kor. járadék, míg 1919-ben elhunyt Wertheim Károly dr., főtörzsorvos, alapítványt tett, vagyonának nagyrészét a Szeretetház létesítésére szánta.

A Szeretetház és felszerelésére hozzájárultak: dr. Wertheim Károly 2603 P 60 f, Fould Lucie 2400 P, 800—800 P-vel: dr. Deutsch Zsigmond és neje, özv. Jusztusz Miksáné, Forbát Arnold, dr. György Ármin, dr. Grosz Imre, Roth Sándor és neje, özv. Löwy Sámuelné, Nyitrai Andor, Fuchs Sándor, Benkő Mihály, Eisner Dóci, Hirsch Henrik, Sövény Vilmos, Stark Lajos és neje, Kende Alfréd, Schwarz Mór, Molnár B. Budapest, Pécsi Takarékpénztár Rt., Pécsi Bőrgyár Rt., Pollák Ignácz, 400 P-vel: Benkő József, Bruck Sándor, 160—160 P-vel: Berger Miksa, Bedő Mór, Engel Mór, dr. Bors Lajosné, Dunántúli Bank, Fried Mihály, Friedlander Dezső, Frankfurter Ármin, Grün Mundi, Herceg Lajosné, Krausz Hugó, Krausz Lipót, Löwy Testvérek, özv. Reich Vilmosné, Pauntz Adolf, Sebők Andor, Spitzer Sándor, Schreiber cég, Sonnenfeld Géza, Schützer Gyula, Tauszig Ernő, Vámos Miklós, Viasz Béla, néhai Turbiner Artur, volt gazd. százados, hagyatékából 1000 pengő.

A Szeretetház emlékezetes megnyitó-ünnepélye 1927. évi május hó 15-én folyt le a pécsi társadalom kiküldöttei és az érdeklődők nagy sokasága jelenlétében, a virágdiszes Szeretetház udvarában.

A díszközgyűlést dr. Deutsch Zsigmond szentegyleti elnök, a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Közgyűlés!

Még néhány röpké perc és a Pécsi Chevra és Jótékony Nőegylet Szeretetháza felavatottan áll majd Isten dicsőségére, hitközségünk büszkeségére, elaggott szegényeink örömeire és támogatására. Szerencsésnek érzem magam, hogy ezen építő munkából igénytelen részemet kivehettem és megadatott nekem, hogy kiváló, elhunyt hittestvéreim álmát is valóra váltva, a Szeretetházat a mai napon rendeltetésének átadhatom.

Néhai Fischer Mór, néhai Schwarz Emánuel, néhai Wertheim Károly dr., főtörzsorvos tettek alapítványokat ez eszme megvalósítására. És ha ezeknek a derék hittestvéreinknek, akik már a béke ölében pihennek és akikről itc hálás kegyelettel emlékezünk meg, nem is adatott meg, hogy az intézményt megláthassák, a Chevra Kaddisa, a zsidóságnak ez a mindenkor élő szent szövetsége, megteremtette az élők számára ezt az ázilumot. Felépitette azoknak segítségével, kik a zsidó jószág,

emberszeretet, gemilusz hászódim, gyakorlásában elsőhelyen állanak, a zsidó asszonyok segítségével.

Igen, az ő segítségükkel, ime itt áll a Szeretetház, hogy barátságos hajlékba fogadja az életnek hajótöröttjeit, s én felkérem Főrabbi urat, hogy e Szeretetházat felavatni szíveskedjék.

Dr. Wallenstein Zoltán a következő felavató ünnepi beszédet tartotta:

Az erkölcsi melegség Istent megérező bizakodó hangulatának milyen ideális véletlenje, hogy, amikor tegnap, szombat délelőtt, a heti soros Tóra-lekción a szűkölködő szegények támogatásáról beszél, egy napra rá, a jótékony szeretet kelyhe önti át örökkévaló illatát, elhagyott, elaggott testvéreinknek enyhet adó, otthont emelő, avató énekes lelkeinkbe!

„Behár” thóraszakasa került tegnap bibliai felolvasásra. 57 Szentírási vers az egész, ebből is 30 az egy emberiség könnyörületességét követeli, az elhagyott szegénység mindenkori, mindenütti fájdalmanak.

Istenem! Milyen nagy kultúrtörténeti erő az a köztudatba is, helyesen átment valóság, hogy amit a zsidó ember meglát, a szemével-eszével, abba bele kell dobogni a szíve irgalmas melegének is. Csakugyan! Milyen más lenne az élet szelleme, ha az emberiség ráfogná a szívét arra, amitől a fejét is kíméli — a gondolkodásra.

Gondolkodásra a büntenyésztő nyomor szorongató érzéseért hatékony orvoslásért úgy, ahogyan a Midras, a Talmud teszi, hogy boldoga a tudatnak, amiért a zsoltárköltő nem azt mondja: „Üdv annak, aki a szegénynek alamizsna morzsát nyújt, hanem azt dicséri, aki valóban segíteni akaró körültekintéssel törekszik az eltaszított feltámasztására” Én úgy magyarázom a tanítását, hogy nem zsidó szellemű jótékonykodás az, amelyik úgy nyitja ki az erszényét, hogy pirongató szitokkal szégyenít a szorongó szegényre. Azt sem tartom véletlennek, hogy az egész tegnapi szidrában egy szó említés sincs pénzbeli vagy elemózsiás, további gondot lerázó, pillanatnyi alamizsnáskodásról. Okos beszéd ez. Rémes csapás az, hogy könnyörületességre szorul az élet, de mert így van, nekem számolnom kell vele és éppen azért nekem jövőbe látó szociális karitás, megelőző elébe segítség, existenciális felemelés intézményes és nagyvonalú gesztus, a szívében át gondolkodó agyvelő filantrópiája kell.

Ilyen, megint ilyen, mint ez a mai tied, én Nőegyletem és Chevra Kaddisám, hogy „Mizmaur sir chanukas, habajisz”, hogy Istenem kegyelméből és a ti buzgólkodástok eredményeképpen „Szeretetházat” avató éneket pengethetnek ujjaink és odaszeghezhetjük új intézményünk ajtófélfájára az embernek mindent megadó, az Istenért minden terhet elfogadó erkölcsi

hitvallásunk irgalom himnuszának dokumentumát — a mezuzát.

(A főrabbi most felszegezi zsidó erkölcsi monoteizmusz hitvalló imaszövegét.)

... Véghetetlen erő ez az áldozó emberi jóság, a nyomorogók megérik, az Isten számon tudja. Mi is látjuk, zászlót hajtunk, oda szólunk, tisztelet és tisztesség adassék tenéked, „Pécsi Jótékony Zsidó Nőegylet” és „Chevra Kaddisa” tisztesség és tisztelet adassék mindazoknak — és itt nekem nem kell egyéni névvel való megjelölés, mert ez elhétköznáposítja a zsidó szív erkölcsi álmódosításának ünnepélyes hangulatát, — igen, mindazoknak, akik a maguk egyéni jólétének örömeinek és napsugaras kék ege alatt megtudták és megakarták látni mások fájdalomdanás, bánatfelleges és fekete fülhős szenvedését, akik szétágazódó társadalmunkat a „Szeretetház” közös oltárához vezették.

Tisztelt Közgyűlés! Ünnepet ülsz te ma. És én felavatom buzgó fáradozásod édes gyümölcsét, hogy átadjam rendeltetésének.

Amíg az emberiség bölcső helyén, a történelem márvány templomába a szent földön lobbantottuk lánggra áldozatunk oltártüzét, olajjal és borral végeztük az avatás imádságos erőt adó szertartását. Itt a Gólusz fekete halálmadarának szárnycsapásaitól megverdesetten, a diaszpórában lelkünkre nehezedik a nyomasztó tudat, hogy nincs nekünk már más avató italunk, csak a sóhajok és könnyek halántékvizének fölkenő szentsége. (Ezután a főrabbi a héber avató formulát mondotta el.)

— Vizzel avatlak téged, Szeretetházunk. A könyörületesség életadó vizeivel. Benned menhelyet találó öreg, zsidó betegek hálakönnycével, a fáradhatatlan létrehozók büszke boldogságának örömkönyárjával. Légy felavatva a bennünk, zsidókat minden fajtájú emberről szemben jóságos irgalomra tanító örök egy Isten nevében, imádkozó lelkünk hála áldozatos harmatvizeivel — áldásra, üdvre, boldogságra, fáradt testvérek enyh adására, sebzett szívek gyógyíró balzsamára, — a halált is legyőző szeretet hirdetésének triumfáló diadalára!

Ezt követően Deutsch Zsigmondné, az Izr. Nőegylet elnöknője, vette át a „Szeretetház”-at a Nőegylet nevében, következő beszéd kíséretében:

Elnöknőnk gyengélkedése következtében, engem ért az a tisztesség, hogy a Pécsi Izr. Nőegylet nevében a Szeretetházat kezelésre és fenntartásra átvegyem. Meghatottan teszek eleget ennek a felemelő kötelezettségnek és szeretettel vállalom egyletünk nevében ezt a feladatot. Nevének megfelelően, szeretettel akarjuk e nemes intézményt vezetni, zsidó szeretettel akarunk és fogunk meleg otthont szerezni azoknak, akik egy hosszú élet küzdelmei után nyugalmat keresnek.

A magam s a választmány nevében ígérem, hogy soha

semmi munkától nem riadunk vissza, hogy fenntarthassuk ezen intézményt és azon leszünk, hogy, akik idekerülnek, itthon legyenek, otthon találjanak. Ugy legyen!

A beszédet követő éljenzés elültével Ernster Géza főkantor énekelte el az alkalmi zsoltárt, majd *Pap Sándor* dr. ügyvéd szólalt fel:

„Köszönjük meg — úgy mondd — Deutsch Zsigmond úrnak, a Chevra Kaddisa nagyérdemű elnökének, a zsidó hitközség e kimagasló alakjának, aki immár évtizedek óta, soha el nem lankadva, és soha el nem kedvetlenedve, mindig nagy áldozatkészséggel és ideális közvetlenséggel szolgálta a zsidó közösséget és e szeretetház megteremtésével szinte megkoronázta eddigi működését.

Köszönjük meg Deutsch Zsigmond dr.-nének, a Nőegylet alelnökének, aki már annyi ideje zsidó női szívből eredő könnyeket szárító, sebeket gyógyító tevékenységével a pécsi zsidó jótékony munkának egyik oszlopává lett és most is ezzel a tevékenységével nagy mértékben vitte előre a szeretetház munkáját; köszönjük meg ennek a derék házaspárnak a szinte egymással versengő áldásos munkáját; írjuk ezt fel annalesinkbe, hogy legyen ez példaadás és serkentés egymást követő generációk számára is.

Köszönjük meg özv. Reich Vilmosnének azt az el nem fáradó, minden akadályt elhárító, körültekintő tevékenységét, mellyel a mai napon felavatott mű megalkotásából oroszlanrészét vette ki és nagyok az ő érdemei, hogy elaggott szegényeinknek otthonuk lesz.

Köszönjük meg a zsidó nőknek és zsidó férfiaknak, együtt és külön-külön, akik munkájukkal, természetbeni ajándékaikkal, készpénzhozzájárásaikkal, ágyalapítványaikkal lehetővé tették, hogy a vezetők munkáját siker koronázza és a pécsi zsidóságnak már annyi ideje oly nagyon nélkülözött intézménye nemes hivatásának immár átadható.

És köszönjük meg a jónak gyakorlásában újból megnyilvánult zsidó összetartást; ezt a szívós, konok, de szent összetartó együttérzést, hogy soha meg ne szűnjünk szolgálni a jót, az igazat és az igazságosat. És ha munkánknak nincs is meg a közvetlen eredménye és ha törekvéseinket és terveinket és álmainkat nem is tudjuk mindjárt valóra váltani és ha vetéseinknek kalászeit nem is mi arathatjuk le: egy pillanatra se szűnjünk meg hűséges szolgálói lenni a jónak, mert mi zsidók az életnek minden megpróbáltatásai között is ennek a jónak a nevében bízunk a jövőben, bízunk az eljövendő nemzedékben.

Köszönjük, újra csak köszönjük.

Lelkes éljenzés hangzott el a nagy tetszéssel fogadott beszéd befejeztével, mire ezen felemelő avatási ünnep a Hymnus eléneklésével ért véget.

A Szeretetház áldásos munkásságát folyamatba tette Isten segítségébe és az emberi jóságba vetett hittel tekint az elkövetkező fejlődésbe.

יהי רצון שתשרה שכינה כמעשה ידיכם!

Legyen az Ur akarata, hogy az Ő fenséges glóriája nyugodjék a szeretet e hajlékán.

A szeretetház udvari része.

A Pécsi Izr. Jótékony Nőegylet alapítványai :

4%-os koronajáradék :

8.000 K	J. Engel Adolfné	8.000.—
5.000 „	Hirschfeld Irén	5.000.—
7.200 „	Egyleti ért.	7.200.—
3.000 „	Dr. Fodor Ignác és neje	3.000.—
2.500 „	Wertheimer Sarolta	2.500.—
2.000 „	Alt Julia, Ullmann K. és neje, Hirschfeld S, és neje, Hirschfeld S.	8.000.—
1.000 „	G. H. R., Krausz Ábrahám és neje, Spitzer I. és neje, dr. Perls Á., Erzsébet, j. Engel Gyuláné, Zirner M.	7.000.—
800 „	Schulhof Adolfné	800.—
600 „	Porges Edéné	600.—
500 „	Dr. Mende Lajos	500.—
400 „	cs. Schapringer Matild, Guttmann Regina	800.—
200 „	Stern Gyuláné	200.—
100 „	Goldberger Babetta	100.—
	K	43.700.—

Aranyjárdék :

2.000 K	jánosi Engel Adolfné	2000.—
	<i>4½%-os jelzálog :</i>	
1.000 „	Grosz Antal	1.000.—
	<i>4½%-os közp. takp. zlv.</i>	
1.000 „	Krausz-Reinfeld M.	1.000.—
400 „	Goldberger Babetta	400.—
	<i>4½%-os kis birt. hitelint.</i>	
22.200 „	Egyleti érték	22.200.—
	<i>6%-os hadikölcsön kötv.</i>	
25.000 „	Forbát Arnold és neje	25.000.—
9.000 „	Egyleti érték	9.000.—
2.000 „	Dr. Kaufer Jenő	2.000.—
500 „	ifj. Fürst Gyula	500.—
		36.500.—

Pécsi Takarékpénztári részvény :

Dr. Deutsch Zsigmond	1 drb.
Roth Árminné	2/3 drb.
Dr. Fodor Ignác	1/3 drb. 2 drb.

Pécsi Áruforgalmi részvény :

Benkő Mihály és neje	5 drb.
----------------------	--------

Készpénz :

J. Engel Adolfné alap kiegészítése	79.20
---	-------

20,301

TARTALOM.

	Oldal
1. Pécs és Baranyamegye multjából	7
2. Az első pécsi zsidó telepések	10
3. Lőw Izráel megyei főrabbi	13
4. A pécsi zsidók a szabadságharcban	15
5. Hirschfeld I. H. megyei főrabbi	17
6. Ehrlich Ede főrabbi	17
7. A templomépítés és avatás	18
8. A kongresszus. Népiskola építés	24
9. Dr. Kohut Sándor főrabbi	24
10. Hitközségi élet 1874—1889.	25
11. Dr. Perls Ármin főrabbi	27
12. Dr Perls Ármin életrajzi adatok és irodalmi munkássága ..	35
13. Világháboru és szerb megszállás	39
14. A hitközség jelene	42
15. A pécsi izr. hitközség elöljárósága	50
16. A pécsi izr. hitközség alapítványai	53
17. A 75 éves pécsi izr. iskola	55
18. A Chevra és alapítványai	58
19. A Nőegylet és alapítványai	66

Q.